

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

RİCHARD DAWKİNS'İN TANRI'NİN VARLIĞINA YÖNELİK ELEŞTİRİSİNİN ÇIKMAZLARI

THE DEADLOCKS OF RICHARD DAWKINS'S CRITIQUE OF GOD'S EXISTENCE

Saim GÜNDOĞAN

Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı
saimgndgn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0150-7239>

Dr. Asst. Prof., Hakkâri University, Faculty of Theology, Department of Philosophy of Religion,
Hakkâri, Turkey

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 18 Mart 2022 / 18 March 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Nisan 2022 / 18 April 2022

Yayın Tarihi / Published: 14 Temmuz 2022 / 14 July 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Güz/ July – Autumn 2022

Cilt / Volume: 8, Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: 815-847.

Cite as / Atıf: Gündoğan, Saim. "Richard Dawkins'in Tanrı'nın Varlığına Yönelik Eleştirisinin Çıkmazları [The Deadlocks of Richard Dawkins's Critique of God's Existence]". İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 8/2 (Temmuz/July 2022), 815-847.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya>

Öz

Tanrı'nın var olduğuna inanmak veya inanmamak, düşünülen ve tecrübe edilen her şeyi anlamlandırmada farklı perspektiflerin ortaya konulmasına neden olur. Anlamlandırma çabası içinde tasavvur edilen Tanrı'nın varlığının temellendirilmesi ciddi bir problemi gündeme getirmiştir. Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu gerekçelendirme sorunu olan bu problem, rasyonel, bilimsel, varoluşsal, felsefi ve tecrübî yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Tanrı'ya varlık ya da yokluk atfetmek için bu gerekçelendirmelere gerek duymayanlar da bulunmaktadır. Bu tarihi süreç içinde felsefi ve teolojik açıdan Tanrı'nın varlığını olum(suz)lamaya dair kimi kanıtlar ileri sürülmüştür. Son zamanlarda bu iki kutup arasında yeni ve farklı kanıtlar geliştirme girişimleri gerçekleşmiştir. Bu girişimlerden biri, yeni ateizm olarak gündeme gelen ekolün en önemli temsilcilerinden biri olan Richard Dawkins'in görüşleridir. Bu çalışmada, Dawkins'in Tanrı'nın varlığı sorunu hakkındaki görüşleri, Tanrı'nın delillerine dair eleştirileri ve yokluğuna ilişkin temel kanıtları ele alınacaktır. Dawkins, ateizm konusunda yazılar kaleme alan ve adeta bir ateizm savaşçısı gibi yeni kanıtlar üretmeye çalışan bir bilim insanıdır. O, ateizmi savunmak ve temellendirmek için sürekli girişimlerde bulunur. Bu bağlamda hem rasyonel teolojideki kanıtlara karşı çıkar hem de ateizm adına bilimsel kanıtlar ortaya koymaya çalışır. Yani o, bilimsel temelde ele alınan kanıtlara yoğunlaşır. Bu kanıtlar üzerinden dinlere, dinlerin Tanrı inancına, bütün doğüstü anlayış ve izahlara karşı çıkar. Böylelikle görüşlerini temellendirmeye çalışır. Bu çalışmada, bu görüşlerin ikna ediciliği, felsefi değeri sorgulanacak ve öne çıkan çıkmazlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Tanrı, Ateizm, Kanıt, Richard Dawkins.

Abstract

Believing or not believing that God exists leads to different perspectives in making sense of everything that is thought and experienced. The foundation of the existence of God, which is envisioned in an effort to make sense of it, raised a serious problem. This problem, which is the problem of justifying the existence or absence of God, has been tried to be solved by rational, scientific, existential, philosophical and exponential means. However, there are those who do not need these justifications to attribute existence or absence to God. In this historical process, some evidences have been put forward to affirm or negate the existence of God from a philosophical and theological point of view. Recently, there have been attempts to develop new and different evidence between these two poles. One of these initiatives is the views of Richard Dawkins, one of the most important representatives of the school, which has come up as the new atheism. In this study, Dawkins's views on the problem of God's existence, his criticism of God's evidence and his basic evidence of his absence will be questioned. Dawkins is a scientist who writes about atheism and tries to produce new evidence like an atheism fighter. He constantly attempts to defend and justify atheism. In this context, he both opposes the evidence in rational theology and tries to present scientific evidence in the name of atheism. That is, it concentrates on the evidence on scientific basis. He opposes religions, their belief in God, and all supernatural understandings and explanations. In this way, he tries to base his views. In this study, the persuasiveness and philosophical value of these views will be questioned and the prominent dilemmas will be tried to be determined.

Keywords: Philosophy of Religion, God, Atheism, Evidence, Richard Dawkins.

Extended Abstract

One of the most important questions in the history of thought is whether the existence of God will be proven or not. Serious discussions and different solutions have been put forward about this problem, which is expressed as the problem of the existence of God. For this reason, almost every philosopher and even thinker has put the issue in question on their agenda and they asks, “Is there a God? If there is a God, what kind of being is he? Can the existence or non-existence of God be proven?” sought answers to questions. Three different answers were given to these questions. The first is theism, deism, pantheism and panentheism that accept the existence of God. The second is atheism, which does not accept the existence of God. The third is agnosticism, which argues that it is not possible to know whether God exists or not. In this historical process, some evidences have been put forward to affirm or negate the existence of God from a philosophical and theological point of view. Recently, there have been attempts to develop new and different evidence between these two poles. One of these attempts is the school expressed as the new atheism. New atheism is a movement that develops a perspective against God and religion and argues that atheism is a way of life. In other words, the new atheism is a belief system that claims to be feeding on understandings that deny the existence of God, waging war on belief in God, spreading anti-religion, making fun of believers, asserting metaphysical elements, religion-based moral and aesthetic judgments as irrational, the only reference source of rational approach, logic and science. According to this belief system, believing something unproven is absurd, the existence of a God is false, belief in God is dangerous, all metaphysical elements, beliefs and tendencies are unnecessary. Because all these harm people and cast a shadow over the productive power of science. According to the new atheism, understandings that damaging to science, far from the field and data of science should be abandoned. Thus, the new atheism assigns an ideological position to science and accepts science as an essential belief system. One of the most important atheists who put forward these views on the new atheism is Richard Dawkins. Dawkins is a thinker who expresses belief in God as a fallacy, tries to prove the nonexistence of God, argues that all metaphysical and religious arguments should be avoided, and claims that issues such as God and religion should be dealt with scientifically. That is, he criticizes theistic evidence and develops atheistic arguments against it. He bases his ideas in this direction mainly by referring to the concept of natural selection. His theory of evolution is, therefore, deficient in terms of an experiential approach to reality. But it also challenges theology to integrate best science or lose its plausibility. His argument is based on a naturalistic metaphysic heavily biased against transcendence. In this study, Dawkins’s views on the problem of God’s existence, his criticism of God’s evidence and his basic evidence of his absence will be questioned. He says that adhering to irrational and unscientific thoughts based on religious belief within the framework of the aforementioned topic is very dangerous and has many negative reflections of religion and the belief in God, so it is a structure that must be fought against religion and religion should be completely removed from social life. His claims, evidence and opinions will be discussed here and the persuasiveness and philosophical value of his thoughts will be questioned by comparing rational, logical and philosophical evaluation; as a result, prominent dead ends will be tried to be detected. The main problem with this work is whether it is possible to prove the absence of God, which Dawkins claims, and to determine how accurate the claims in the evidence he makes are. Therefore, it is one of the objectives of trying to address his views and pass them through the filter of criticism, to make comparisons from time to time and to try to present different suggestions. For this purpose, the basic skeleton of the work will consist of Dawkins’ basis in favor and against the existence of God, the approach to evolution and natural selection, and the defense of evolution as evidence against design. In order to present this in a more systematic way, the study will be covered under two main headings. The ontological, teleological, beauty, religious experience evidence and Pascal and Bayes theorem will be discussed under the

heading of evidence and criticism of God's existence. Under the heading of evidence of God's absence, the problem of evil will be processed with improbability, irreducible complexity, God of emptiness and proof of humane principle.

Giriş

21. yüzyılda, din ve dinin bütün değerlerine karşı olan “yeni ateizm (bilimsel ateizm)” olarak ifade edilen bir ateist ekol ortaya çıkmıştır. Anılan ekol, başlangıçta Amerika, İngiltere ve Avustralya gibi İngilizce konuşulan bir dünyayla sınırlıyken, daha sonra kitle iletişim araçları ve akademik metinler vasıtasıyla tüm dünyaya yayılmıştır. Akımın bir parçası olarak görülen en yaygın kitaplar, Richard Dawkins (d.1941-)'in *The God Delusion*¹, Sam Harris (d.1967-)'in *The End of Faith*², Daniel C. Dennett (d.1942)'in *Breaking the Spell*³, Victor J. Stenger (ö.2014)'in *The New Atheism: Taking a Stand for Science and Reason*⁴ ve Christopher Hitchens (ö.2011)'in *God is Not Great*⁵ şeklinde gösterilir. İsmi geçen düşünürlerin görüşleriyle şekillenen⁶ yeni ateizm, Tanrı inancı ve dine karşı yeni bir perspektif geliştiren ve ateizmin “bir inançsızlık olmaktan öte pratik olarak yaşanılması gereken bir hayat konsepti” biçiminde anlaşılması gerektiğini savunan akımdır.⁷ Başka bir deyişle yeni ateizm, doğüstü hiçbir varlığa inanmaksızın bir hayat tarzını uygun gören bir inanç sistemi olarak ifade edilmektedir. Bu inanç sistemine göre, kanıtlanamayan herhangi bir şeye inanmak saçma, herhangi bir Tanrı'nın varlığı tamamen yanılgı, Tanrı inancı doğrudan doğruya tehlikeli, doğüstü bütün inanç ve eğilimler gereksizdir, çünkü bütün bunlar insanoğluna zarar vermekte ve bilimin aydınlatıcı kuvvetine gölge düşürmektedir.⁸

Yeni ateizmde vurgulanan husus, bilimsel sahadan ve verilerden hareketle nesnel bir biçimde ulaşılan bilimsel bilginin gücüne, yani bilime dair bir inanç geliştirilerek her çeşit dinsel ve metafiziksel argümanlardan uzak durmaktır. Zira anılan yaklaşım çerçevesinde, Tanrı veya dinsel bir inanç mevzubahis olduğunda rasyonel temellendirmenin felsefi metotlardan öte, bilimsel yöntemlerle ilişkili olarak ortaya konulması gerektiği ifade edilir.⁹ Bilimsel bilgi temelinde inşa edilen yeni ateizm, bilime ideolojik bir konum atfeder ve bu durumda Tanrı, din gibi her şeyin bilimsel açıdan incelenmesi gerektiğini ısrarla vurgular.¹⁰

¹ Richard Dawkins, *The God Delusion* (London: Bantam Press, 2006).

² Sam Harris, *The End of Faith* (New York: W.W.Norton&Company, 2005).

³ Daniel C. Dennett, *Breaking the Speel* (New York: Penguin Books, 2007).

⁴ Victor J. Stenger, *The New Atheism: Taking a Stand for Science and Reason* (New York: Prometheus Books, 2009).

⁵ Christopher Hitchens, *God is Not Great:How Religion Poisons Everything* (Toronto: Warner Books, 2007).

⁶ Kemal Batak, *Naturalizm Çıkmazı: Dennett'ten Dawkins'e Yeni Ateizm'in Felsefi Temelleri ve Teistik Eleştirisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 16; Mehmet Şükrü Özkan, *Rasyonel Teoloji Yeni Ateizm ve Tanrı: Tanrı'nın Varlığı veya Yokluğu Kanıtlanabilir mi?* (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 15.

⁷ Alan G. Nixon, *New Atheism as a Case of Competitive Postsecular Worldviews* (Sydney: The University of Western Sydney, School of Social Sciences and Psychology, Doktora Tezi, 2014), 1-4.

⁸ Stenger, *The New Atheism*, 16-19; Andrew Johnson, “An Apology for the New Atheism” *International Journal for Philosophy of Religion* 1/73 (2013), 5-28; Mehmet Şükrü Özkan, “Yeni Ateizmde Din Eleştirisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/89 (Mart 2019), 130-131.

⁹ Edward Feser, *The Last Superstition: A Refutation of the New Atheism* (Indiana/South Bend: St. Augustine's Press, 2008), 18; Özkan, “Yeni Ateizmde Din Eleştirisi”, 131.

¹⁰ Alper Bilgili, *Bilim Ne Değildir? Yeni-Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2018), 19.

Tanrı inancına ve dine dair yoğun eleştirileri bulunan sözü edilen düşünürler, ateizmi zamanımızın tek makul görüşü olarak kabul ederler. Böylesi bir tutumda en önemli nokta, insanın kendini bütün inançlardan kurtarıp bilime yönelmesi, inanması ve güvenmesidir. Yeni ateistler, bu yaklaşımlarını geleneksel ateizmden ayrı gördükleri birkaç hususta daha belirginleştirir. Yeni ateizmin genel çerçevesini oluşturan bu hususlar, Stenger'ın bilimin Tanrı'nın var olmadığını kanıtlandığı, Hitchens'in dinin her şeye zarar verdiği, Dennett'in tabuların büyüsunü bertaraf etmek gerektiği ve Dawkins'in Tanrı inancının yanlışlığı olduğu yönündeki iddialardan meydana gelmektedir.¹¹ Burada, söz konusu tüm yaklaşımlardan ziyade, Dawkins'in konu hakkındaki görüşleri ele alınacaktır.

Dawkins, zooloji profesörü olmasına rağmen, ateizm konusunda yazılar kaleme alan ve adeta bir ateizm savaşçısı gibi yeni kanıtlar üretmeye çalışan bir bilim insanıdır. O, ateizmi savunmak ve temellendirmek için sürekli girişimlerde bulunur, bu meyanda Charles Darwin (ö.1882)'in evrim teorisini inceler ve ateizm anlayışını evrim teorisi üzerinden de ortaya koyar.¹²

Dawkins, bir yandan rasyonel teolojideki kanıtlara karşı çıkarken diğer yandan ateizm adına bilimsel kanıt ortaya koymada aynı şekilde ısrarcıdır. Bu bakımdan o, geleneksel kanıtlardan öte bilimsel temelde ele alınan kanıtlara yoğunlaşır ve daha çok doğal teoloji eleştirisi üzerinden görüşlerini temellendirir. Ancak onun eleştirisi, sadece doğal teoloji ile sınırlı değildir. O, dinlere, dinlerin Tanrı inancına herhangi bir ilahi varlığa inanmaya, özetle bütün doğaüstü anlayış ve izahlara karşıdır.¹³

Çalışmada Dawkins'in sözü edilen bütün konular hakkındaki görüşlerinden ziyade, onu yeni ateizmin temellerini atan ve önemli simalarından biri yapan Tanrı hakkındaki görüşleri ele alınacaktır. O, bu hususta, Tanrı'nın varlığını olumlayan teistik kanıtları ve dinî inancı eleştirir, buna karşın ateistik kanıtlar öne sürer.

1. Tanrı'nın Varlığının Kanıtları ve Eleştirisi

Tanrı'nın varlığına inanıp inanmama meselesi, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, güncelliğini koruyan ve tartışılmaya devam eden konulardan biridir. Birçok filozof bu konuya ilgi duymuş ve kendi düşüncesi ya da sistematığı çerçevesinde bir kanaat getirmiştir. Aydın'ın belirttiği üzere, Tanrı'nın varlığını kanıtlamak veya en azından böyle bir fikri çabaya girişmek felsefe ve ilahiyatın en aslî problemlerinden biri olma niteliği taşımaktadır.¹⁴ Çünkü Tanrı hakkında konuşmanın insanın evrensel bir tecrübesi haline geldiği ifadesi yoğunluklu bir şekilde ortaya konulmuş ve bu nedenle Tanrı inancını ele alan veya buna karşı olan yaklaşımlar gündemden düşmemiştir.¹⁵ Bu bağlamda en çok tartışılan ve ele alınan teizm ve ateizm geleneği ortaya çıkmıştır. Her iki alan da Tanrı'nın varlığı sorunu hakkında olumlu ve olumsuz net bir tavır takınmış ve birbirinden farklı deliller ortaya koyarak bu görüşlerini temellendirmeye çalışmıştır.¹⁶ Biz bu başlıkta bütün bu delilleri

¹¹ Stenger, *The New Atheism*, 41.

¹² Aliye Çınar, *Tanrı Yanılgısı Üzerine: İnanmak ya da İnanmamak* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009), 18.

¹³ Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Tunç Tuncay Bilgin (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2013), 8.,9. Bölümler.

¹⁴ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 17.

¹⁵ Aydın Topaloğlu, *Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları: Teizm ya da Ateizm* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001), 10.

¹⁶ Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), ix.

ayrıntılı bir şekilde ele alıp tartışmayacağız, Tanrı'nın var olduğuna yönelik öne sürülen özellikle Dawkins'in değindiği geleneksel teistik kanıtları özü itibariyle işleyip Dawkins'in bu kanıtlarla ilgili eleştirilerini ele almaya çalışacağız.

1.1. Ontolojik Kanıt

Ontolojik delil, hakiki bir Tanrı anlayışı veya düşüncesinin Tanrı'nın varlığına delalet ettiğini kanıtlamaya çalışan delildir. Kendisinden daha mükemmelinin düşünülmemeyeceği varlık fikrini esas alan bu kanıt, Tanrı'nın varlığını mantıksal olarak ele almakta, yani mantığın apriori önermelerinden hareketle Tanrı'nın var olduğu sonucuna ulaşmaktadır.¹⁷

Dawkins, ontolojik kanıtı Thomas Aquinas (ö.1274)'ın görüşlerinden hareketle eleştirmeye başlar. O, Aquinas'ın Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalıştığı “Beş Yol”¹⁸ kanıtlarını tenkit eder. Dawkins, Aquinas'ın Tanrı'nın varlığı hakkındaki görüşlerinin Tanrı'yı kanıtlamadığını iddia eder ve söz konusu beş yolu şöyle eleştirir: beş yolun ilk üçünün yani hareket, etken sebep ve imkân kanıtının aynı fikrin farklı yollarla ifade edilme biçimidir. Bu kanıtlar, bir kavram altında ele alınmakla birlikte hepsinin bir kısır döngüden ibaret olduğunu ifade eder. Bu sonsuz döngüyü sonlandıracak bir sonlandırıcı çağırmaya kalkışmanın ve ona isim verip Tanrı'ya atfedilen herhangi bir niteliği bahsetmenin hiçbir makul nedeni yoktur.¹⁹ Dawkins, Aquinas'ın “Beş Yol” kanıtlarından dördüncüsünü ise şöyle tenkit eder: Kavramların derecelendirilmesi ve ele aldığımız kavramların en yüksek dereceyle mukayese edilmesi abesle iştigaldir. İyilik veya mükemmellik kavramları esas alınarak yapılan akıl yürütmenin neticesinde “en iyi” ve “en mükemmel” olana Tanrı demek saçmalaktır. Böylesi bir akıl yürütme, Tanrı'ya hem olumlu hem de olumsuz niteliklerin yüklenmesine neden olur.²⁰

Dawkins, ontolojik kanıttaki kimi ifadeleri özellikle irdlemiştir. Sözgelimi, gerçekte varlığını kabul etmese bile bir ateistin Tanrı gibi mükemmel bir varlığı aklına getirebileceği iddiası bunlardan biridir.²¹ Bilindiği üzere, Anselm (ö.1109), bu iddiaya dayanarak Tanrı'nın gerçekte var olması gerektiğini öne sürer. Buna karşın Dawkins, bu kanıtı “çocuksu bir delil” olarak görür²² ve kanıtın aptal bir kişinin zihninde bile böyle bir varlık tasavvuru olduğu yönündeki öncüllere yoğunlaşır. O, bu iddianın saçma olduğuna kanaat getirerek ontolojik kanıtın bir safсата olduğuna dikkat çeker. Dawkins'e göre Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu kanıtlamak “mantıksal hokkabazlık” ile hüküm verilebilecek bir konu değildir. Çünkü o, ontolojik kanıtın yanlışlığının David Hume (ö.1776), Immanuel Kant (ö.1804) ve daha yakın dönemde N.Malcom (ö.1990) gibi filozoflar tarafından dile getirildiğini söyler.²³

1.2. Teleolojik Kanıt

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Stephan, R. Zachary, *Din Felsefesi İman Üzerine Rasyonel Düşünme*, çev. Ferhat Akdemir (Ankara: Elis Yayınları, 2010), 66vd.

¹⁸ Aquinas, “Beş Yol (hareket, etken sebep, imkân, iyiliğin ve yetkinliğin kaynağı olan Tanrı, düzen)” kanıtlarını kullanarak Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışır. Ayrıntılı bilgi için bkz. S.T.Aquinas, *Summa Theologica*, Translated by Fathers of the English Dominican Province (London: Sheed&Ward, 1981), 15; Krş. Yusuf Tan, *Teizm-Ateizm Tartışmalarında Kullanılan Kanıtların Mantıksal Analizi* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020), 180vd.

¹⁹ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 76-77.

²⁰ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 77-78.

²¹ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 79.

²² Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 79-80.

²³ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 82.

Teleolojik kanıt, evrenin düzeninden hareketle Tanrı'nın varlığını ispatlamaya çalışan bir delildir. T. Aquinas'ın ifade ettiği üzere, teleolojik kanıtta evren, canlıların yaşamlarını idame ettirebilmesi için gerekli olan bir düzende yaratılmıştır. Bu düzenlilik, rastgele ve amaçsız değildir, aksine belli bir amaç içinde gerçekleşir. Evren gözlemlendiğinde güneş ve gezegenlerin hareketlerinden mevsimlerin oluşumuna, gece-gündüz döngüsünden, insanın anne karnındaki sürecine, hayatın sürdürülebilmesi için su, toprak, ateş, rüzgâr gibi elementlerin durumuna kadar mükemmel bir ahenk ortaya çıkmaktadır. Teleolojik kanıt, bu bağlamdaki düzeni ele alan bir kanıttır.²⁴

William Paley (ö.1805), bu konuda bir tasarımcının olduğunu kanıtlamak için saat ve göz analogisini kullanır. Ona göre, saatin nasıl bir tasarımcısı varsa evrenin de bir tasarımcısı olmalıdır. Benzer şekilde gözün teleskop gibi görmek için yapıldığını ifade ederek gözün de tıpkı bir teleskop gibi bir tasarımcısının olması gerektiğini söyler.²⁵ Buna karşılık Dawkins, bu yaklaşımın yanlış olduğunu öne sürerek teleskop ve göz, saat ve canlı varlık arasında kurulan analoginin uygun olmadığını belirtir. Zira ona göre doğadaki tek saatçi fiziğin amaçsız kuvvetleridir. Çünkü hakiki bir saatçinin öngörü sahibi olması gerekirken doğaya kör ve bilinçsiz süreç hâkimdir. Bunun adı ise doğal seçilimdir. Doğal seçilimin akli olmadığı gibi o, geleceği de planlamaz. Sonuçta bir saatçiden söz edilecekse eğer bu doğal seçilimdir, ancak o, söz konusu özelliklerinden ötürü ancak kör bir saatçi olabilir.²⁶ Dawkins, teleolojik kanıt karşısında “Kör Saatçi” kanıtını öne sürer. Bu kanıt bağlamında evrimde rastlantı olmadığını vurgulayarak, tasarımcıların karmaşık yapıdaki varlıkların rastlantı sonucu olmadığını, bunların bir Tanrı tarafından tasarlandığı ve hepsinin bir amaca hizmet ettiği yönündeki düşüncelerini tenkit eder. Özetle, ona göre Tanrısal bir amaç ile bütün bağlantılar, ilişkiler ve karmaşık yapılar izah edilemez.²⁷

1.3. Güzellik Kanıtı

Güzellik kavramı metafizik sahada iki temel yaklaşım bağlamında ele alınmıştır. Bunlardan ilki, Tanrı'nın sıfatlarından ve bunlardan biri olan güzelliğinden yola çıkılarak, âlemde gözlemlenen güzellik ve kusursuzluğu izah etme ve bunun neticesinde Tanrı'nın güzelliğini öne sürme; ikincisi ise salt güzel olan Tanrı'nın var ettiği âlemdeki nizam, intizam ve uyumun meydana getirdiği güzellikten yola çıkılarak âleme, söz konusu nizam, intizam, uyum ve mükemmellikten meydana gelen güzelliği veren Tanrı'ya varmadır.²⁸ İkinci yaklaşımdan yola çıkılarak ortaya konulan “güzellik kanıtı”, Tanrı'nın varlığını kanıtlama girişimine yönelik bir kanıt olarak ileri sürülmüştür. Bu kanıtta göre, âlemde kusursuz bir nizam, intizam, uyum ve oran-orantı hâkimdir. Bütün bunlar güzelliği meydana

²⁴ Özkan, *Rasyonel Teoloji Yeni Ateizm ve Tanrı*, 50.

²⁵ William Paley, *Natural Theology, Or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity, Collected from the Appearances of Nature* (New York: Cambridge University Press, 2009), 19.

²⁶ Richard Dawkins, *Kör Saatçi*, çev. Feryal Halatçı (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2010), 7, 25; Aynı mlf., *Ataların Hikayesi*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayınları, 2004), 16.

²⁷ Dawkins, *Kör Saatçi*, 55.

²⁸ İsmail Şimşek, *Dinin Estetik Boyutu* (Samsun: Etüt Yayınları, 2014), 109; Aynı mlf., “Tanrı'nın Varlığına Delil Olarak Güzellik Kanıtı” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Mayıs 2015), 69.

getirmektedir. Eşi bulunmaz bu güzellik kendi kendine veya tesadüfen meydana gelmemiştir. Bu nedenle, anılan güzelliği yaratan bir Mutlak Güzel olmalıdır. Bu da Tanrı'dır.²⁹

Dawkins, güzellik kanıtını eleştirmeye sanatsal güzellik öğelerinden başlar. Dinin, tarihin her döneminde birçok konuda olduğu gibi sanatsal faaliyet üzerinde de etkili olduğu argümanından hareketle Dawkins, Raphael ve Michelangelo'nun eserlerinin kiliseye etkisi olduğunu ifade eder. Doğrusu, birçok sanatçının bu etkiden kaçındığını tasavvur ettiğimizde, bilimsel bir bilinç ile dini olmayan ancak sanatsal değeri olan eserlerin ortaya konduğu söylenebilir. Buna örnek olarak Shakespeare gösterilebilir. Dawkins'e göre o, kilisenin etkisinde kalmış olsaydı Hamlet, Kral Lear ve Makbet gibi eserler ele alınamazdı. Dolayısıyla Dawkins'in düşünce dünyasında, sanatsal değeri ve güzelliği olan eserlerin ortaya çıkabilmesi dinin ve Tanrı'sından kurtulmaya bağlıdır. Çünkü ona göre, evrenin ve içindeki tüm varlıkların güzelliğinden, sanatsal görünümünden veya muhteşemliğinden Tanrı'yı kanıtlayabilecek herhangi bir kanıt yoktur, şayet böylesi bir kanıt varsa bile taraftarları tarafından doyurucu ve ikna edici bir şekilde açıklanmamıştır. Her ne kadar sözü edilen niteliklerin kendini açıkladığı varsayılmış olsa bile bu, hatalı bir akıl yürütmedir. Anlaşıldığı üzere o, evrende güzel, etkileyici yönleri bulunan şeylerin vermiş olduğu aşkınlık algısının insanı Tanrı'ya götüremeyeceğine dikkat çeker. Çünkü ona göre, evrende bulunan kusursuz ve mükemmelliğin tek izahı olasılıksızlık mucizesidir.³⁰

1.4. Dini Tecrübe Kanıtı

Dini tecrübe delili, inanan kişinin tecrübelerinden hareketle Tanrı'nın varlığına ulaşmaya çalışan bir delildir. Dini tecrübenin yaşanabilmesi için ilk aslı şart, iman etmektir. Bu bakımdan delil, Tanrı'dan yine Tanrı'ya giden bir delil olarak tanımlanmaktadır.³¹

Dawkins, dini tecrübe delili ya da onun ifadesiyle kişisel deneyimden kanıt hakkında çarpıcı eleştiriler yapar. O, Tanrı, şeytan, melek, cin vb doğüstü varlıkların deneyimini aynı kefiye koyup kişisel deneyimden hareketle Tanrı'nın varlığını kanıtlanma girişiminin apaçık bir psikolojik vaka olduğunu ileri sürer. Ona göre bir Tanrı'nın varlığına inanma gereksinimi olanlar için kullanışlı sayılabilecek bu delil, mantıklı tasavvur eden ve insan psikolojisinden haberdar olan herkes için en zayıf kanıtlardan biridir. Konuyla ilgili olarak çocukken hayalet görmek, rahiplerin saklandıkları mahzenlerin hikâyelerinin verdiği korkuyu yaşamak gibi örnekler verir. Bu örnekleri verdikten sonra insan beyninin birinci sınıf bir benzetim yazılımı kullandığını bunların yanılsama ve halüsinasyondan ibaret olduğunu öne sürer. Tüm bunlar ve daha niceleri, hayatın her alanıyla ilgili öne sürülebilecek ancak başkaları için bir anlam ifade etmeyen, sübjektif ve bu nedenle Tanrı ile doğrudan karşılaşma iddialarının kanıtlanması imkânsız tecrübe ifadeleridir. Bu bağlamda tecrübeler yaşadığını iddia eden biri ile herhangi bir akıl hastasının saçma iddialarının birbirine eşit olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bir kimsenin çocukluktan itibaren yetiştirilme şekli, nasıl bir ruh haline sahip

²⁹ Alvin Plantinga, *God and Other Minds* (Ithaca: Cornell University Press, 1967), 97; Saim Gündoğan, *Mevlana Düşüncesinde Tanrı-Evren İlişkisi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020)107vd.; Metin Yasa, "Güzellik Kanıtı ve Taşıdığı Felsefi Değer" *Ekev Akademi Dergisi* 8/18 (2014), 4; Gülsüm Turhan, *Din Felsefesi Açısından Çevre Etiği ve Güzellik İlişkisi* (Ankara: Platanus Publishing, 2020), 188vd.

³⁰ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 84-86.

³¹ Aydın, *Din Felsefesi*, 83.

olduğu gibi beynin işleyiş mekanizmaları da yaşanan deneyimlerin belirlenmesinde etkili olur. Bu sebeple küçük yaşlardan itibaren dindar bir aile, çevre veya toplumun etkisinde kalan ve bu doğrultuda şekillenen biri, görsel ya da işitsel olarak deneyimlediği herhangi bir objeyi, beynin mekanizmalarının etkisiyle Tanrısal herhangi bir obje gibi izah edilebilir veya değerlendirilebilir.³²

1.5. Pascal Bahsi ve Bayes Teoremi

Fransız Matematikçi Blaise Pascal (ö.1662) düşüncesinde Tanrı ya vardır ya da yoktur. Tanrı'nın mahiyeti ve sınırları, akılla çözülemeyecek bir husus olduğu için tam olarak bilinmiyor ve kavranamıyor. Söz konusu iki durumda bir tarafın seçilmesi yani bahse girme gerekliliği söz konusu olmaktadır. Mademki bir seçeneği seçme zorunluluğu var, öncelikle kişinin menfaatine en uygun seçeneği tercih etmesi kendi lehine olacaktır. Burada akla şu soru gelmektedir: hangi seçeneğin daha kârlı olduğu nasıl tespit edilecek? İşte bu noktada Pascal devreye girmektedir ve öncelikle Tanrı'nın var olduğuna dair bahisten ne kazanılacağı hesaplanmalıdır. Ona göre bu seçeneğin tercih edilmesi sonucunda bahis ve bununla birlikte her şey kazanılmış olur; kaybedilirse hiçbir şey kaybedilmiş olmayacaktır. Burada menfaati ya da getirisi daha fazla olan şıkkın tercih edilmesi makul olanıdır. Tanrı'nın var olması durumunda sonsuz mutluluğa ulaşılabileceğinden bu seçeneğin tercih edilmesi daha doğru ve makul olacaktır. Ona göre, hiç tereddüt etmeden Tanrı'nın varlığı lehine bahse girin.³³ Dawkins, Pascal Bahsi'ni eleştirmektedir. O, Pascal bahsinin sadece “inanma numarası” yapmak anlamına geldiğini, Tanrı'nın varlığı ile ilgili öne sürülen bu delilde apaçık bir tuhaflığın olduğunu belirtmek suretiyle inanmanın tedbir olsun diye karar verilebilecek bir şey olmadığını ifade eder. Pascal'ın bahsi, felsefe, fizik, matematik ve doğa yasaları gibi tüm disiplinlerin gerçeği yansıtmamakla birlikte, bütün bunların hayal ürünü olduğunu, onları varmış gibi kabul eden “sanki felsefesi”ne benzemektedir.³⁴ Bu nedenle ona göre Tanrı'nın yok olduğu yönünde bahse girilmesi halinde daha iyi ve dolu bir hayat sürme imkânı sağlanır. Bunun aksine ortaya konulan bahis, Tanrı'nın var olduğu yönünde olursa insanın hayatı, zamanı ve sahip olduğu her şey O'nun için heba olabilir. Başka deyişle, belirsiz bir ölümden sonra hayat iddiası karşısında bu evrendeki belirli yaşam bahis konusu yapılmaz ve riske atılmaz. Ayrıca Pascal'ın bahsinde geçen Tanrı'nın hangi Tanrı olduğu belirsiz olup iki seçenekli söz konusu bahisten hareketle farklı Tanrı tasavvurları konusunda herhangi bir çözüm üretilmeyeceğidir. Tamamen yararcı bir anlayışla ateist ya da agnostik birinin Tanrı'ya karşı yapmacık bir tutumla iman etmiş gibi davranması, ahlâkî ve makul bir yaklaşım değildir.³⁵

Bayes teoremine gelince, Thomas Bayes (ö.1761) bu konuda istatistik hesaplarını Tanrı olasılığı için kullanmış, fakat herhangi bir sonuç elde etmemiştir. Günümüz matematikçilerinden Stephen D. Unwin, sözü edilen hesaplar üzerinde çalıştıktan sonra Tanrı'nın varlığını istatistiksel şekilde ele alınabilecek bir yöntem geliştirdiğini söylemiştir. Unwin, Tanrı'nın var olma olasılığını sayılarla hesaplanabileceğini belirtir. Bu hesaplamalara

³² Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 86-90.

³³ Blaise Pascal, *Düşünceler*, çev. Metin Karabaşoğlu (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2017), 113vd.

³⁴ Şahin Efil, “Pascal'dan Hareketle ‘Sanki Felsefesi’ Yapmak”, *İslâmî Araştırmalar* 21/3 (2010), 184-193.

³⁵ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 101.

göre o, Tanrı'nın önce %67 sonra da %95 civarı bir olasılıkla var olduğu sonucuna ulaşır.³⁶ Dawkins, Tanrı'nın varlığı ile ilgili girişilmiş en tuhaf işlerden birinin olasılık hesabı olduğunu söyler. Ona göre, olasılıklara sayı atma şeklinde yapılan bu girişim, tamamen hayalci olmakla birlikte komedidir, çünkü Tanrı'nın varlığı konusu bilimsel bir konudur.³⁷

2. Tanrı'nın Yokluğuna İlişkin Kanıtlar ve Eleştirisi

Bir önceki bölümde geleneksel teistik kanıtlar ve Dawkins'in bu kanıtlara dair eleştirileri işlendi. Bu bölümde ise Dawkins'in Tanrı'nın yokluğuna dair öne sürdüğü kanıtlar ve bunların eleştirisi ele alınacaktır. Dawkins, söz konusu kanıtları ele alırken evrim teorisine sık sık atıfta bulunur. Bu durumda bir evrim-tasarım karşıtlığı da ortaya çıkar. Bu karşıtlık çerçevesinde Dawkins, biyolojik temelde öne sürdüğü evrimden Tanrısızlığa ulaşmaya çalışır. Oysaki antropik ilke göz önünde bulundurulduğunda evrimin bazı hususlarının kozmik verilerle neden çatışması gerektiğinin bir cevabı yoktur. Ancak Dawkins, antropik ilkenin ateist yorum vasıtasıyla evrimin uyumlu bir açıklaması olarak savunulabileceğini öne sürer. Bu bakımdan onun ortaya koymaya çalıştığı temel tezi, doğal bilimlerin Tanrı inancının gereksizliğini ve bir Tanrı'nın var olmasının imkânsız olduğunu kanıtlamasıdır. O, bu düşüncesini evrim üzerinden izah etmeye çalışır, ancak daha sonra, kanıtlarla bunu temellendirme çabasına girer. O, tasarımcıların fikirlerinin kesine yakın ihtimaliyet iddiası içermesine karşılık, ortaya koyduğu kanıtlar aracılığıyla bu olasılıksızlık ve ihtimaliyet hesaplarını çökertme peşindedir. Önceki bölümde onun teistik kanıtlara dair eleştirileri, bu girişiminin bir yönünü oluşturmaktadır. Bunun öteki ve daha ayrıntılı yönü ise bu bölümde ortaya konulmaya çalışılan evrim teorisi ve Tanrı'nın yokluğuna ilişkin kanıtlardır.

2.1. Olasılıksızlık Kanıtı

Dawkins'e göre, olasılıksızlık kanıtı son derece kuvvetli, çürütülemez, Tanrı'nın varlığı hakkında öne sürülen en önemli kanıtın tasarım kanıtının geleneksel haline bürünmüş şeklinde bir kanıp olup teistlerin amacının tam tersi istikamette olan ve düzgün uygulandığında Tanrı'nın var olmadığını kanıtlayan bir kanıttır. Dawkins, anılan kanıtı çeşitli benzetmelere dayandırarak temellendirir. Sözgelimi, dünya üzerinde yaşamın kendiliğinden başlayabilmesi, bir hurdalığın altını üstüne getiren bir kasırganın rastlantı sonucunda bir Boeing 747'nin parçalarını adeta uçak çalışacak şekilde birleştirilmesi olasılığından daha yüksek değildir. O, bu ve buna benzer analogilerin, evrimin yanlış anlaşılmasından ya da çarpıtılmasından kaynaklandığını ve evrim teorisinin hiçbir zaman tesadüflere yer vermediğini vurgular. Nitekim Dawkins'e göre olasılıksızlık kanıtı, karmaşık varlıkların³⁸ rastlantı sonucu meydana gelmiş olamayacaklarını belirtir. Darwinciliğin derinlemesine kavranması, hem tasarımın şansın tek alternatifi olduğu şeklindeki kolay varsayımdan sakınılması gerektiğini hem de yavaşça artan karmaşıklığın basamaklı yokuşunu aramayı öğretir. Darwin'den önce, David Hume gibi filozoflar yaşamın olasılıksızlığının, onun

³⁶ Stephen D. Unwin, *Tanrı'nın Olasılığı*, çev. Nurfer Çelebioğlu-Ali Can Yaman (İstanbul: Yedinci Kapı Yayınları, 2005), 16, 77-101; Erhan Aysan, *Tanrı Yanılgısının Yanılgısı: Richard Dawkins'e Cevap* (Ankara: Kavim Yayıncılık, 2008), 57-58.

³⁷ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 102-105.

³⁸ Karmaşık varlıklar, karmaşık bir varlığın/nesnenin parçaları düzenli bir şekilde bir araya gelir ve bunların parçalarının rastlantıya bağlı olarak meydana gelme olasılığı çok düşüktür. Örneğin, insan, hayvan, uçak ve araba karmaşık varlıklardır. Dawkins, *Kör Saatçi*, 9,13.

tasarlanmış olması gerektiği manasına gelmediğini kavramış ancak alternatifi tasavvur edememişlerdir. Oysaki Darwin'den sonra herkes tasarım fikrine karşı bir şüphe içine girmiştir. Tasarım bir yanılısama olup, bu hususta Darwin bir farkındalık ortaya koymuştur. Özetle, doğal seçim sonucu oluşan varlıkların mutlak surette bir tasarımcıyı gerektirdiği yaklaşımı Dawkins'e göre absürttür.³⁹

Dawkins, karmaşık varlıklardan biri olan insanın ya da herhangi bir organının insan yapımı olan bir şeye benzetilmemesi gerektiğini ifade eder. Örneğin, insan-uçak analogisinde, insan, uçağın parçalarını belli bir gaye ve nizam dâhilinde bir masada yapılan çizimlerle gerçekleştirir, ancak bu durum bizim için büyük bir anlam, değer veya gizem taşımaz. Çünkü uçak parçaları ve insan vücudu birbirinden karmaşık olup insan vücudunun herhangi bir yerde/şekilde yetenekli bir mühendis tarafınca tasarlandığını tasavvur etmek makul değildir.⁴⁰ Zira o, canlılar ve insan eseri şeyler söz konusu olduğunda önceden belirlenen bu özelliğin bir tür "yeterlilik" olduğunu öne sürer. Bu yeterlilik, uçmak ya da genleri çoğaltmak gibi bir yetenek olabilir. Dahası o, canlıların vücudunun birçok bileşene sahip olan karmaşık bir yapı olduğundan söz eder. Bu yapının herhangi bir davranışını idrak edebilmek için fizik yasalarını tüm vücuda değil, vücudun tek tek parçalarına uygulanması gerekir. Bütün vücudun davranışı ise parçaların arasındaki etkileşimlerin bir neticesi şeklinde ortaya çıkacaktır. Sözgelimi, ölü/canlı bir kuşun kas sisteminin nasıl çalıştığını, kanatlarını nasıl hareket ettirdiğini ve böylece fizik kurallarına nasıl karşı koyabildiğini rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Bunun sebebi, canlı kuşun yerçekimi gibi bütün fiziksel kuvvetlere karşı koyabilecek kaslarının olmasıdır. Özetle, karmaşık bir şeyi onun daha yalın parçalarından hareketle idrak ederek karmaşık varlıkların nasıl anlaşılması gerektiği belirginleşmiş olur.⁴¹

Dawkins, karmaşık varlıkların mahiyetini ifade ettikten sonra tesadüf ve tasarım arasındaki farkı ele alır. O, tesadüfi nesnelerin yalnızca bulunabileceğini iddia eder. Hawaii'de bir dağ yamacında ABD başkanlarından Kennedy'nin karaltısının görünmesi tesadüfe bir örnektir. Tasarlanmış nesnelerin bulunmadığı ifade edilir, çünkü anılan nesnelere şekillendirilir, biçimlendirilir, yoğrulur, toplanır ve oyulur; şöyle ya da böyle nesne bir şekle sokulur. Örneğin, Güney Dakota'daki Rushmore Dağı'nı aşındırarak kimi ABD başkanlarının silüetlerinin belirmesi tasarım ürünüdür.⁴²

Dawkins, tasarım ve tesadüf arasındaki farkı pratik açıdan zaman zaman muğlak görür, ancak bu farkın prensipte çok açık olduğunu ifade eder. O, tasarım ve tesadüf ile birlikte "tasarımvari" nesnelere olarak adlandırdığı üçüncü bir kategoriden söz eder. Bu nesnelere, canlı bedenler ve onların ürünleri olup insanların çoğuna tasarlanmış olduklarını düşündürecek kadar tasarlanmış şekilde anlaşılır. Dahası, kesinlikle şans eseri meydana gelmemiş olmakla birlikte neredeyse mükemmel bir tasarım yanılıgısı oluşturan ve rastlantısal olmayan bir süreç tarafından şekillendirilmiştir.⁴³ Ona göre, söz konusu nesnelere birikimli şekilde bulunur. Bu

³⁹ Dawkins, *Tanrı Yanılıgısı*, 108-109.

⁴⁰ Dawkins, *Kör Saatçi*, 5.

⁴¹ Dawkins, *Kör Saatçi*, 13-14.

⁴² Richard Dawkins, *Olasıksızlık Dağına Tırmanmak*, çev. Fahri Yılmaz vd., Ed. Tunç Tuncay Bilgin (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2011), 19-20.

⁴³ Dawkins, *Olasıksızlık Dağına Tırmanmak*, 21.

birikim, insan⁴⁴ veya doğa tarafından sağlanır. Dawkins, insan tarafından sağlanan birikime kimi köpeklerin insanlar tarafından kurttan evcilleştirilerek türetilmesini; doğa tarafından yapılan birikime ise köpekbalıklarını örnek verir.⁴⁵

Dawkins düşüncesinde olasılıksızlığın manası istatistiksel olasılıksızlığın yükselmesiyle birlikte rastlantısallığın mantıklı bir çözüm olmaya aynı derecede uzaklaşması şeklinde ifade edilir. Ancak olasılıksızlık gizeminin çıkış yolu, tasarım ve şans değil; tasarım ve doğal seçilimdir. Zira karmaşık varlıklarda gözlemlenen yüksek seviyedeki olasılıklar ele alındığında ne şansın ne de tasarımın gerçek bir çözüm olmadığı fark edilir. Örneğin, her parçası böcekleri müthiş bir şekilde engelleyen, polenle kaplayan ve onları diğer ota gönderen hassasiyetle tasarlanmış, karmaşık zarafeti ve şahane bir bitki olan lohusa otu, şans eseri mi meydana gelir? Ya da akıllı tasarımla mı gerçekleşiyor? Bu sorulara cevap, hayır olacaktır. Çünkü akıllı tasarım, şans karşısında uygun bir seçenek değildir. Bunun yerine alternatif olabilecek olan doğal seçim, akla yatkın, zarafetli ve ince olup şansa karşı ortaya konulan iş görebilecek yegâne alternatiftir. Dolayısıyla doğal seçim, şans ve tasarım karşısında en ciddi seçenektir.⁴⁶

Dawkins, sözü edilen konuyu “olasılıksızlık dağı” şeklinde bir örnekle açıklamaya çalışır. Bu dağın bir tarafı tırmanılması olanaksız dik bir kaya durumundayken öteki tarafı ise zirveye doğru tırmanılması daha kolay bir eğimde bulunmaktadır. O, dağın zirvesinde karmaşık bir makinanın bulunduğunu tasavvur ederek makinanın meydana nasıl geldiğine ilişkin iki temel yaklaşımın olduğunu ifade eder. Dağın sarp kayalıklarla ve dik yokuşlarla dolu engebeli olan tarafını şans ve tasarımı kabul edenlerin tercih ettiklerini; dağın yumuşak ve çıkması kolay olan tarafını ise doğal seçilimi (evrimi) kabul edenlerin seçtiklerini öne sürer. Nihayetinde doğal seçilimi kabul edenlerin dağı yavaş yavaş çıktığını ve zirveye ulaşım amacına ulaşabileceğini iddia eder.⁴⁷ Ayrıca dağ metaforundan hareketle, tasarımı tercih eden dağcıların sayısının fazla olduğunu, sürekli dağın tırmanılması imkânsız tarafını tercih ettiklerini ve dağın öteki tarafını görmezlikten geldiklerini söyler.⁴⁸

Gelinen aşamada Dawkins, görüşlerini temellendirmek adına öne sürdüğü argümanların yanı sıra “indirgenemez karmaşıklık” kavramından da söz eder. O, bu kavramı “Yarım gözün faydası nedir?” ve “Yarım kanadın faydası nedir?” sorularından hareketle izah eder. Örneğin, gelişen ve ilerleyen her bir birimin parçalarından teki eksik olduğunda birimin çalışması engelleniyorsa söz konusu birim indirgenemez karmaşıklık içerisindedir. Ona göre, yaratılışçılar bu anlayışı savunup önemserler ancak onlar yanılıyorlar. Bu meyanda göz ya da kanadın herhangi bir biriminin çalışması kesilirse de bu birimlerin çalışmayacağı manasını taşımaz. Sözelimi, göz lensi ameliyatla alınan bir katarakt hastası gözlükleri takmadan kesintisiz bir şekilde göremez fakat duvar gibi herhangi bir yere çarpmaksızın görür. Yani göz hala belli bir dereceye kadar işlevseldir. Ona göre, yaratılışçılar “göz ya görür ya

⁴⁴ İnsan tarafından sağlanan birikimin geniş açıklaması ve örnekleri için bkz. Richard Dawkins, *Yeryüzündeki En Büyük Gösteri: Evrimin Kanıtları*, çev. İ. Fer vd., Ed. Uygur Polat-Tunç Tuncay Bilgin (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2010), 25-46.

⁴⁵ Dawkins, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*, 45.

⁴⁶ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 114-115.

⁴⁷ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 116.

⁴⁸ Dawkins, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*, 93.

görmez”; “kanat ya uçar ya da uçmaz” anlayışını savunurlar ve böylelikle iki durumun ortasında olan kullanışlı şeylerin olmadığını varsayarlar. Ancak Dawkins, gözler, kanatlar gibi birimlerin indirgenemez karmaşıklık olmadığını bunun yerine yavaş ve çok küçük aşamalar biçiminde farklılıkların olabileceğini ileri sürer. O, bu iddiasına aşırı bir şekilde güvenir. Bu bağlamda bir yandan Darwin’in konu hakkındaki görüşünün öte yandan kendisinin söz konusu iddiasının hala çürütülemediğini, çürütülse bile bunun akıllı tasarım kuramıyla mümkün olmadığını; zira şimdiye kadar akıllı tasarım kuramcılarının ele aldığı tüm örneklerin olasılık dağıtımının kolay tarafı olan evrimle çürütüldüğünü ifade eder.⁴⁹

Dolayısıyla Dawkins, olasılıksızlık kanıtı olarak ifade ettiği bu kanıtı, evrende var olan bütün varlıkların karmaşık olduğunu, bu karmaşık varlıkların varoluşları konusunda tasarım, tesadüf ya da şans neticesinde ve tasarımvari şeklinde var olanlar olarak ele alır. Ona göre, bunlar arasında en makul olanı, varlıkların doğal seçim yoluyla var olduklarını ifade eden evrimsel izahtır. Bu çerçevede karmaşık varlıkları yaratan bir Tanrı’nın olmadığı anlayışı ortaya konulur. Bu anlayışı, doğal seçilimi, tasarım ve şanstaki üstün ve farklı görerek evrim teorisi temelinde hiçbir yapının tesadüfen veya şans sonucu birleştiğinin mümkün olmadığı argümanına dayandırır.

Oysaki evrim kuramını net bir şekilde izah etmeden, anlamadan ortaya konulan örnekler, karşıdakinin fikirlerini basite indirgemek olur. Zira evrim düşüncesine sahip kimi düşünür ve bilim insanının yaşamın her diliminde var olduğunu düşündükleri doğal seçilimin bu kadar basit bir örnekle izah edilebileceğine kanaat getirdiklerini söyleyemeyiz. Çünkü doğadaki işleyişi evrimle izah edenlere göre, evrimin ilerleyen süreçlerinde rastgele meydana gelen herhangi bir tür olmadığı gibi, yalnızca bir örnekten hareketle Tanrı’nın yokluğunu iddia etmek eksikliklerdir.⁵⁰ Ayrıca Dawkins, rastgeleliğin nasıl vuku bulduğunu tartışmadan, bu konuda hemen sonuca varmaktadır. O, öne sürdüğü iddiaların felsefi izahı ve ikna ediciliği açısından bu kavramı irdeleyseydi, daha uygun bir yol takip edeceği kanaatindeyiz. Çünkü kimi zaman bu kavram, deterministik olmayan durumu bildirmek ve indirgenemez olasılıkları ifade etmek için kullanılmıştır.⁵¹

Dawkins, doğal seçim ile tasarım karşıtlığında Boeing 747 benzetmesinin tasarım kanıtında kullanılan yaygın kurnazlığa güzel bir örnek teşkil ettiğini ima eder. Durumu lehine çevirme amacıyla, olasılıksızlık kanıtında Tanrı’nın var olmadığını iddia eder. Dawkins, tasarım taraftarlarının parçaların gelişigüzel birleştirilmesi sonucu var olabilecek herhangi bir hayvan türü meydana getirmenin kendiliğinden gerçekleşebilme olasılığının hesaplanmayacak kadar az olması neticesinde, böyle bir şeyi ancak Tanrı’nın yapabileceğini savunduklarını söyler. Ancak onun düşüncesinde böylesi bir kabul, doğal seçilimin doğasını gerçek manada anlamamış kimselerin benimseyeceği açıktır. Bu noktada Dawkins’in olasılık hesaplarından hareketle Tanrı’nın varlığı yönünde öne sürülen kanıtların kişisel kararlar içerdiğine dair düşüncesini onaylamak mümkün olabilirken, öte yandan sadece bu sebeple Tanrı’nın var olmadığını söylemek taraflı, önyargılı ve eksik bir yargı olduğunu da ifade

⁴⁹ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 116-119.

⁵⁰ Francisco Ayala, *Darwin’s Gift to Science and Religion* (Washington: Joseph Henry Press, 2007), 77vd.

⁵¹ Roger White, “Does Origins of Life Research Rest on a Mistake?”, *NOUS* 41/3 (2007), 456vd; Krş. Michael Ruse, “Why I am an Accommodationist and Proud of it”, *Zygon* 50/2 (2015), 362-363.

etmekte yarar görünmektedir. Dolayısıyla, Ward'ın haklı olarak ifade ettiği üzere, Dawkins'in örnekleri ya da benzetmesiyle Tanrı'nın yokluğuna yönelik her ifade kişisel seçimin bir sonucu olacaktır.⁵²

Dawkins, karmaşık varlıkların istatistiksel olasılıksızlıklarını ele alırken insanın diğer organları gibi gözü başta olmak üzere, bütün bunların evrim sonucu birikimli bir süreçle meydana geldiğini iddia eder. Ancak bu iddiaların tersini bilimsel açıdan kanıtlayan akıllı tasarım kuramı, karmaşık şeylerin her bir yapısının çıkarılması ve değiştirilmesi organizmanın aynı şekilde işlemeyeceğini öne sürer. Dawkins bu konuda göz örneğini ele alır. Bilindiği üzere göz, yalnızca retinadan meydana gelmemiştir. Retinanın ameliyatla alınması gözün görme işlevini tamamen yok etmez. Ancak gözün korneası, retinası, sinir tabakası gibi birimleri alındığında gözün aynı fonksiyonu gerçekleştirmeyeceği bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Dolayısıyla karmaşık yapıların bir noktasının zarar görmesi, ameliyat edilmesi, yok olması ya da değiştirilmesi mevcut olanın aynı fonksiyonu vermeyeceğinin delilidir. Özetle Dawkins'in verdiği örnekler, geneli kapsamamaktadır. Bu durum, temel argümanların felsefi izahlarla ele alınmasından ziyade daha çok taraflı bir şekilde değerlendirildiğini gösterir. Başka deyişle, onun ortaya koyduğu akıl yürütmelerde kendi önyargılarından hareketle kanıt sunmak, görüşlerini temellendirme hususunda çifte standartlık yapmak, yeterli bilgi ve ikna edici metotlar olmadan hemen neticeye varmak ve radikal söylemlerle felsefi açıdan tartışmaya açık ancak mutlak genelleştirmeler yapmak gibi hatalara rastlamak mümkündür. Bütün bunlar mantık açısından değerlendirildiğinde, tümevarımsal kanıt⁵³ modelinin esas alındığı, ancak onun verdiği örneklerin geneli temsil etmediği, prosedür hatasından ötürü mantık yanlış yapıldığı ve nihayetinde öne sürülmeye çalışılan olasılıksızlık kanıtının başarısız olduğu söylenebilir.

2.2. İndirgenemez Karmaşıklık Kanıtı

Teleolojik kanıtın son versiyonu olarak kabul edilen akıllı tasarımda iki bilimsel veriden hareket edilerek kanıt şekillendirilir. Bunlar, indirgenemez karmaşıklık ve antropik ilkedir. Şimdi indirgenemez karmaşıklık, antropik ilke ise daha sonra ele alınacaktır. Michael J. Behe (d.1952-) ve William A. Dembski (d.1960-), indirgenemez karmaşıklık kavramı bağlamında modern akıllı tasarım yaklaşımını ortaya koyarlar. Onlar, söz konusu kanıtın yeni bir versiyonuna dikkat çeker ve kendi düşüncelerinin geleneksel teleolojik kanıt gibi bir kanıt şeklinde algılanmaması gerektiğini ifade ederler.⁵⁴ Burada, çalışmanın sınırları açısından, Dawkins'in Behe üzerinden bu konuyu ele alması nedeniyle daha çok Behe'nin görüşlerine yer verilecektir.

Behe'nin indirgenemez karmaşıklık kavramında ifade ettiği sistem, müthiş bir karmaşıklık içermekte olup sistemin her bir parçası birbiriyle yoğun bir bağ içerisinde olması hasebiyle herhangi bir parçanın eksik olması durumunda bütün sistem çöker. Bu nedenle

⁵² Keith Ward, *Why There Almost Certainly Is a God* (Oxford: Lion Books, 2008), 33; Krş. Etienne Gilson, *Ateizmin Çıkması*, çev. Veysel Uysal (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991), 80.

⁵³ Tümevarımsal kanıt ve türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İmamoğlu, "Akıl Yürütme (İstidlâl)", *Mantık El Kitabı*, Ed. İsmail Köz-Ali Çetin (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 216 vd; Anthony Weston, *A Rulebook for Arguments* (Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2000), 10-17.

⁵⁴ Özkan, *Rasyonel Teoloji Yeni Ateizm ve Tanrı*, 111.

sistemin uygulanması için hiçbir parçanın eksik olmaması ve ortaya çıkış serüveninin başlangıcından itibaren mevcut şekliyle var olması gerekmektedir. Behe, söz konusu düşünceleriyle doğal seçim aşamalarının uygun parçaların eklenip çıkarılması neticesinde bu sistemin oluşturulmasının mümkün olmadığını ima eder. Zira indirgenemez karmaşık yapıların Darwinci kuram çerçevesinde anlamlandırılmaz ve izah edilemez olduğunu ifade eder.⁵⁵

Behe, konuyla ilgili olarak “fare kapanı” örneğini verir. Ona göre, fare kapanındaki tüm parçaların vazifesi farenin yakalanmasıdır. Söz konusu parçalar kapanda temeli meydana getirebilecek tahta bir düzlem, fareyi yakalamak için metal bir kapan, uçları uzatılmış, fare yakalandığında metal bölümü tahta düzleme sıkıştırarak yay, hassas yakalayıcı ve tuzak kapandıktan sonra sistemi yeniden eski haline getirecek ağırları tutan metal çubuktur. Bunlarla birlikte ikinci yol ise tüm bu parçaların sistemin fonksiyonu için gerekli olup olmadığıdır. Ona göre tüm bunlar gereklidir. Çünkü sözünü ettiği bir kapanın herhangi bir parçası eksik olduğu takdirde sistem çökecektir. Örneğin, tahta platform olmazsa öteki parçaları birbirine bağlayan temel olmaz. Metal kapan olmazsa fare yakalanamaz. Yakalayıcı ya da metal tutma çubuğu olmazsa fareyi yakalamak için yay, tuzağa uygun şekle sokulmaz. Behe, fare kapanı için gerekli bütün parçaların tesadüfen bir araya gelmediğini ve sistemin doğal seçilimin aşamalı gerçekleşme ilkesiyle izah edilemeyeceğini belirtir.⁵⁶ Behe’nin dikkat çektiği üzere, mekanik bir sistemde söz konusu karmaşıklığı biyolojik sistemlerde⁵⁷ görmek daha olasıdır. Bu açıdan birçok biyolojik sistemin tasarım neticesinde oluştuğu söylenebilir. Çünkü organizmalar, moleküler seviyede tasavvur edildiğinde indirgenemez karmaşıklık örneklerine kolaylıkla rastlanır. Onun düşüncesinde bütün bunların meydana gelişini açıklayacak tek yol ise tasarımdır. Behe’nin tasarım kanıtı, Paley’in “saat analojisi” ve “göz analojisine” benzemektedir. Teferruatlı bir şekilde incelendiğinde gözün yapısının ve fonksiyonunun bir tasarım neticesinde oluştuğu ifade edilebilir. Paley’in düşüncesinde saatçi herhangi bir saati bir gaye uğruna tasarlamışsa, gözün de bir tasarlayıcı tarafından belli bir gaye çerçevesinde oluşturulduğu vurgulanır. Benzer şey Behe’nin tasarım yaklaşımı için geçerlidir. Çünkü mevcut biyokimyasal indirgenemez karmaşık sistemler belli bir gayeye yönelik meydana getirilmiştir.⁵⁸

Gelinen aşamada Dawkins’in konu hakkındaki düşüncelerini işlemeye geçebiliriz. Ancak bu geçişi Behe’nin ona yaptığı eleştirilerle sağlayabiliriz. Behe, Dawkins’in hiçbir karmaşık sistemin parçalarından söz etmediğini belirtir. Dawkins’in konu hakkında verdiği örneklerin yetersiz olduğunu ve bu hususta doyurucu açıklamalar yapmadığını söyler.⁵⁹ Ona göre Dawkins ve onun gibi düşünen evrimci düşünürlerin ortaya koyduğu şey, bir başlangıç noktası belirleyip istediği biyolojik yapıya varana kadar hikâye uydurmaktır. Bu yöntemi

⁵⁵ Michael J. Behe, *Darwin’in Kara Kutusu: Evrim Teorisine Karşı Biyokimyasal Zafer*, çev. Burcu Çekmece (İstanbul: Aksoy Yayınları, 1998), 48; Aynı mlf., “Irreducible Complexity”, *Debating Design: From Darwin to DNA*, Ed. W. Dembski&M.Ruse (Cambridge: Cambridge UP, 2006), 353.

⁵⁶ Behe, *Darwin’in Kara Kutusu*, 50-51.

⁵⁷ Behe, biyolojik indirgenemez karmaşıklığa proteinler, tüycükler, bakteri kamçısı ve kanın pıhtılaşmasını örnek olarak gösterir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Behe, *Darwin’in Kara Kutusu*, 60,72,80.

⁵⁸ Behe, *Darwin’in Kara Kutusu*, 216.

⁵⁹ Behe, *Darwin’in Kara Kutusu*, 55.

takip ederken, kendi düşüncelerini çürütecek detayları göz ardı ederler. Ancak bilim, söz konusu ayrıntıları izah etmektedir. Ona göre bilim, hiçbir evrim aşamasının karmaşık sistemleri oluşturduğunu söylemez.⁶⁰ Özetle, Behe, Dawkins'in kanıtlanabilir herhangi bir izah veya yöntem ileri sürmediğini iddia eder.

Dawkins, hem Behe'ye cevap vermek hem de indirgenemez karmaşıklık kanıtını temellendirmek için, tasarımcılar gibi tasavvur edildiğinde, Tanrı'nın en mükemmel indirgenemez karmaşıklık olduğunu belirtir. Çünkü kendi kendine oluşma ihtimali olmayan ve akıllı bir tasarımcı tarafından oluşturulan indirgenemez karmaşık bir sistemin varlığı kabul edildiğinde, bu derece imkânsızlığa sahip bir sistemi yaratan bir tasarımcının en az sözü edilen sistem kadar ihtimal dışı olduğu söylenebilir. Bu noktada Dawkins, çözümü olmayan bir döngünün içine girildiğini ifade eder. Zira bu döngünün neticesinde “tasarımcıyı kim tasarladı?” gibi sorunlar ortaya çıkar.⁶¹ Dawkins, bu sorun bağlamında tasarımcıların iddia ettiği gibi tesadüf ile doğal seçilimin farklı şeyleri ifade ettiğini tesadüfün alternatifinin tasarım olduğuna dair düşüncenin ise yanlış olduğunu vurgular. Zira tasarımcılar ve evrimciler, indirgenemez karmaşık şekilde öne sürülen sistemlerin tesadüf sonucu oluşmadığı hususunda hemfikirdirler.⁶² Ancak Dawkins, karıncalara benzemeye çalışan kınkanatlı misalinden hareketle bu tarz canlıların tasarlanmasa bile tasarlanmış görüntüsünü verdiğini, bu nedenle tasarımcıların yanıldıklarını öne sürer.⁶³ Hatta ona göre, evrimciler canlılarda bulunan yüksek düzeydeki imkânsızlıklara izah getirilirken tesadüf kullanmaz. Bu bakımdan rastlantısallığa karşı biricik izahın tasarım olduğu yaklaşımdan kurtulmak ve doğal seçilimin makul en yalın izah olduğunu onaylamak gerekir. Daha önce başka nedenle ifade edildiği üzere, lohusa otu ve fotosentez yapan bir bitkinin durumunu misal olarak ele alan Dawkins, yaratılışçılar gibi sürekli olarak misaller göstermenin anlamsız olduğunu ve doğal seçilimin tasarımdaki gibi kısır bir döngüye neden olmadığını söyler. Bu sebeple gücünü olanaksızlık sorununu küçük parçalara ayıran birikimli bir süreçten alan doğal seçim, rastlantısallığı ve tasarımı başarısızlığa uğratar. Bu durum, yaratılış ve tasarımdaki benzersiz ve bir kerelik oluş düşüncesinden daha makuldür.⁶⁴ Dawkins, söz konusu durumu “ihtimalsizlik dağı” metaforuyla izah eder. Ona göre bu metafor, yukarıya doğru ani sıçramaların yapılamayacağı, yukarıdan aşağı baş aşağı inişlerin mümkün olamayacağı ve birden fazla doruk noktasının olabileceği gibi mesajlar verir.⁶⁵

Dawkins, indirgenemez karmaşıklık kavramını, olasılıksızlık kanıtı kendi lehlerinde kullanmayı deneyen tasarımcıların biyolojik uyumlamanın ya sonucu belli olmayan “piyango vurur” ya da “elde var sıfır” ikilemi şeklinde dile getirir. O, Behe'nin iddiasının aksine sistemin bütün parçaları olmasa bile fonksiyonun gerçekleşebileceğini ortaya koymaya çalışır. Nitekim Dawkins'e göre yarım göz tam bir şekilde olmasa bile görme, yarım kanat ise tam kanat görevi görmese bile uçuş işlevini yerine getirir. Ayrıca o, yassı solucan gibi

⁶⁰ Behe, *Darwin'in Kara Kutusu*, 73.

⁶¹ Ward, *Why There Almost Certainly Is a God*, 50.

⁶² Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 97.

⁶³ Dawkins, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*, 21.

⁶⁴ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 116.

⁶⁵ Dawkins, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*, 110.

birtakım hayvan cinslerinin yarım yamalak görebilecek göz yapısına sahip olduğunu ve yarım insan gözünden daha düşük özellikleri bulunan bu gözün görme işlevini sağladığını ortaya koyar. Dolayısıyla ona göre, göz ve kanat indirgenemez karmaşıklık olarak gösterilemez. Hatta o, Darwinizmi çürütecek ve tasarımcıların elini güçlendirecek hiçbir indirgenemez karmaşıklık örneğinin bulunamayacağını iddia eder.⁶⁶

Dawkins'in burada öne sürdüğü düşünceleri ele alındığında, indirgenemez karmaşıklık sistemlerinde sözü edilecek sistemin çalışması için önem arz eden parçaların olduğunu söylemek gerektiğini, ancak bu parçaların doğal seçim vasıtasıyla sistemin içerisine yerleştirilmesinin kabul edilip edilmemesinin tartışma konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Zira, milyarlarca yıl önceki bir sistemin doğal seçimle değiştiğinin iddia edilmesi kimi sistemler için kanıtlanabilir bir durum değildir. Dawkins'in söz konusu iddiasının yanılığısıyla birlikte, burada "test edilebilirlik" sorunu söz konusudur. Dawkins'in bu konuda yalnızca tasarımcılardan bilimsel iknalar beklemesi, bir çelişkiye neden olmaktadır. Çünkü o, her ne kadar indirgenemez karmaşıklık örneklerini bulma girişimini bilimsel bir yöntem olmadığını ve bunun bilgisizce olduğunu ifade etmesine rağmen, bizzat kendisi de bu konuda ara formlar bulmadığı gibi dile getirdiği örnekler de bilimsel değildir. O, bu hususta çıkış yolu olarak, "boşlukların Tanrısı"ndan söz eder. Ona göre, tasarımcılar elde edilemeyen bilgi boşluklarını Tanrı ile doldurmaya çalışır. Başka deyişle, bilimin izah edemediği ya da çözemediği hususlarda Tanrı ileri sürülerek boşlukların Tanrısı ile bu durum ele alınır. Şimdi, Dawkins'in ısrarla vurguladığı, tasarımcıların büyük bir coşku ile bilimde boşluk arayıp ona göre Tanrı'yı konumlandırma isteklerinden söz ederek bu konuyu ele almaya çalışalım.

2.3. Boşlukların Tanrısı Kanıtı

Boşlukların Tanrısı (God of the gaps) kavramını ilk kez Henry Drummond (ö.1897) kullanmıştır. Ona göre boşlukların Tanrısı, doğada insan beyninin tasvir edemediği fakat Tanrı'nın bildiği ve yine O'nun doldurduğu bir sahanın varlığına karşılık gelir. Yani bilime rağmen, izah edilemeyen birtakım ontolojik, epistemolojik boşlukların var olduğu ve bunların Tanrı tarafından doldurulabileceğine yönelik bir anlayış olarak ortaya konulmuştur.⁶⁷ Ayrıca Dietrich Bonhoeffer (ö.1945), Tanrı'yı bilgi boşluklarında aramanın yanlış olduğunu ve bunun hem Tanrı hakkında yanlış bilgi sahibi olmaya hem de bilgi kaynakları arttıkça epistemolojik açıdan Tanrı'dan uzaklaşmaya neden olabileceğini öne sürer.⁶⁸ Bu hususta Robert E. Pennock ve Stenger ise benzer şekilde akıllı tasarımın boşlukların Tanrısı düşüncesine dayandığını, ancak bilimin açıklanamaz olarak düşünülen birçok konuyu daha sonra açıklayabilecek güçte olduğunu ve bu sebeplerden dolayı da bilimsel açıdan Tanrı kanıtlanmasının iflas edeceğini ifade ederler.⁶⁹ Hatta Stenger daha da ileri giderek, tutarlı bir

⁶⁶ Dawkins, *Tanrı Yanılığısı*, 117-119.

⁶⁷ Henry Drummond, *The Ascent of Man* (New York: James Pott&Co. Pub.,1985), 333; Hasan Özalp, "Boşlukların Tanrısı Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *Felsefe Dünyası* 2/58 (Aralık 2013), 109; Murat Akin, "Boşlukların Tanrısı ifadesi ve Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi", *Bilimname* 1/37 (Nisan2019), 663.

⁶⁸ Dietrich Bonhoeffer, *Prisoner for God: Letters and Papers from Prison* (New York: The Macmillian Company, 1959), 142-143.

⁶⁹ Robert E. Pennock, *Tower of Babel: The Evidence Against the New Creationism* (Cambridge: MIT Press, 2000), 166vd; Victor J. Stenger, *Başarısız Hipotez Tanrı: Bilim Tanrı'nın Var Olmadığını Nasıl Gösteriyor?*, çev. Algan Sezgintüredi (İstanbul: Aylak Kitap, 2016), 15.

bilimsel model bulunabildiği zaman Tanrı inancına gerek olmayacağını, çünkü söz konusu modelin kanıtlanmasından öte yanlışılanamamasının yeterli olacağını ifade eder. Bu model içerisinde bilim, daha sonra boşlukları doldurabilecek makul yollar bulacaktır. Elbette sözü edilen model, evrim teorisidir.⁷⁰ Bu yaklaşımı destekler mahiyette bilimin insanlara kimi konularda çabucak cevap veremeyeceğini, ancak bilimin gelişme perspektifinde yeni araştırma hedefleri belirlemek ve özünde devamlı olarak, izah edilemeyen boşlukların peşinde koştuğunu söyleyen Dawkins, bu durumda tasarımcıların Tanrı'ya başvurduklarını belirtir. Bu nedenle bilimin boş bıraktığı noktaları tasarımcıların bunu Tanrı ile doldurmaları mantıklı değildir. Örneğin, fosil kayıtlarındaki boşluklardan hareketle evrime karşı zafer ilan etmek makul bir tavır değildir. Zira bulunabilecek birçok fosil gibi bulunamayanlar da olacaktır.⁷¹ Başka deyişle ona göre, tasarımcılar evrende birçok boşluklar arar ve ciddi bir boşluk bulunması durumunda, bunu Tanrı ile doldururlar, bunun ismi “boşluklara tapmaktır.”⁷² Dawkins'e göre sözü edilen boşluklar, bilim aracılığıyla günün birinde muhakkak kapanacaktır. Bu şekilde doldurulan boşluklar zamanla bütün konuların izahını ortaya koymuş olacak ve böylelikle Tanrı gibi metafiziksel varlıkların varlığına gereksinim duyulmayacaktır. Bu durum, ateizmin egemen tek alternatif olduğunu sağlayacaktır. Bu yaklaşımlarla yola çıkan Dawkins, kimi tasarımların boşluklar Tanrısı kanıtına yönelik bir endişe ve tedirginlik içinde bulduklarını ifade eder. Onları endişelendiren husus, bilimin gelişmesiyle bu boşlukların küçülmesi ve bunun neticesinde Tanrı'nın yapacak hiçbir şeyinin ve gizlenecek hiçbir yerinin kalmamasıdır. Nitekim bilim, yeni gelişmelere, kuramlara, perspektiflere ve projelere kapı aralayan bir alandır. Bütün bunlar için bilim, yeni metotlar geliştirerek insanlara gelecek ile ilgili sırların çözümü açısından ufuk ve umut aşılardır.⁷³

Kişisel kuşkuculuktan kanıt şeklinde ifade ettiği boşlukların Tanrısı delilini biyoloji alanı ile ilgili misaller vererek temellendirmeye çalışan Dawkins, tasarımcıların “Küçük benekli gelincik kurbağasının dirsek eklemi indirgenemez karmaşıklığıdır.” ve bu nedenle söz konusu kurbağa çeşidinin dirsek eklemine evrim teorisi aracılığıyla izah edilemeyeceğini, bu meyanda akıllı tasarımın bu tarz izahlar için biricik alternatif olduğunu iddia ettiklerini ifade eder. Ona göre tasarımcıların bu düşünceleri, önyargıdan ibaret olup makul bir yaklaşım değildir. Çünkü eğer A teorisi kimi hususlarda başarılı olmazsa, B teorisi doğru olmak durumundadır gibi sonuçlara varmak, tartışmaya girilmeksizin hileli bir şekilde zar atmak demektir. Dawkins, bu noktada A teorisinin başarısız şeklinde görülen hususun üzerinde durduğunu öne sürer. Çünkü onun düşüncesinde bilim, eksik ya da başarısız olarak görülen noktalara yoğunlaşır, tam tersine akıllı tasarım ise bunları Tanrı ile doldurmaya çalışır. Bu bakımdan akıllı tasarımın kendisine özgün, kesin ve ikna edici bir delilinin olmadığı sonucu çıkar.⁷⁴

Gelinen aşamada Dawkins, tasarımcılar tarafından boşlukların Tanrı'yı kanıtladığını söyler. Çünkü tasarımcılara göre Tanrı, gizemli olan ve mevcut bilgilerle izah edilemeyen bir

⁷⁰ Stenger, *Başarısız Hipotez Tanrı*, 18.

⁷¹ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 122.

⁷² Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 119.

⁷³ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 119-120.

⁷⁴ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 120-122.

varlıktır. Dawkins' göre ise gizemler belirdikçe Tanrı, yok olmaya mahkûm kalacaktır. Bu nedenle tasarımcıların evrende canlılarla ilgili veya başka bir hususta bilinmeyen noktaları Tanrı ile doldurmaları, makul değildir. Çünkü atıf yapılan boşluklar doldurulduğunda, Tanrı'ya gerek kalmayacaktır.⁷⁵ Burada Dawkins, tasarımcıların bilime ve bilimsel verilere dikkat etmediğini, bilimsel ilerlemelerden habersiz olduklarını ima etmek suretiyle yalnızca evrim teorisinin ve onu savunanların tüm bunları açıkladıklarını ifade eder. Ancak onun böylesi taraflı, felsefi argüman, izah, dayanak ve kavramsal analizlerden uzak düşüncesi kolaylıkla kabul görebilecek bir durumda görünmüyor. Çünkü bilindiği üzere tasarım kanıtı, modern bilim verileriyle desteklenen birçok yaklaşımı sistematize etmiş ve bilim-din ilişkisini ortak paydada buluşturmayı esas alan bir şekilde ortaya konulmuştur. Dahası Dawkins, boşluklar Tanrısı kanıtını sunarken tasarım kanıtı hakkında yeterince tutarlı ve objektif bilgi vermemiş, aksine yanlı, zayıf ve doyuruculuğu düşük açıklamalar yaptığı gerekçesiyle “çifte standartlık” yanlısına girdiği görülmektedir. Dolayısıyla hem tasarım kanıtını hem de Dawkins'in Tanrı'nın yokluğu ile ilgili kanıtlarını irdelemek için tasarımcıların ve Dawkins'in karşı delilini ele almak açısından akıllı tasarımın daha çok felsefi ve teolojik yansımalarını ortaya koyan akıllı tasarımın bir diğer versiyonu olan insancıl (antropik) ilke kanıtını işlemeye çalışalım.

2.4. İnsancıl İlke Kanıtı

20. yüzyılda Big Bang teorisi⁷⁶ ile bağlantılı biçimde insanın hayatını idame ettirmesine imkân sağlayan fiziksel şartların ince ayarlara (kozmetik hassas) sahip olduğu yaklaşımını bilimsel olarak temellendirme imkânını takdim eden yeni bir izah getirilmiştir. Bu izah, evren ve insan arasında bir bağın kurulması gerekliliğini tetiklemiştir. Yaşamın ortaya çıkmasını sağlayan söz konusu ince ayarların var oluşuna dikkat çeken bu izaha antropik/insancıl ilke denilmektedir.⁷⁷ Bu ilke, ilkin 1974 senesinde Brandon Carter (d.1942) tarafından kullanılmıştır. O, bu isimlendirmeyi yapmışsa bile, ilkede ortaya konulan kimi konular Stephen Hawkins (ö.2018) gibi bilim insanları tarafından öne sürülmüştür.⁷⁸ Nitekim anılan ilkeye göre, makro ve mikro çapta kâinatın her tarafında mevcut ince kozmik ayarlar ve kusursuz nizam, yaşadığımız gezegende yaşamın ve insanın var olmasına müsait durumdadır. Bir başka deyişle, Big Bang teoremi ile kâinatın mevcut yapısı arasındaki bağ ince ve sıradışı

⁷⁵ Caner Taslaman, *Tanrı Parçacı: Felsefi ve Teolojik Değerlendirmeler* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 27; Krş. Emre Dorman, “Bilimsel Ateizm'e Ateist Düşünürler Tarafından Getirilen Eleştiriler”, *Kaygı* 18/2 (2019), 480-497.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Caner Taslaman, *Big Bang ve Tanrı* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017).

⁷⁷ Caner Taslaman, *Evrenden Allah'a* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 45; Robin Collins, “Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar”, *Allah, Felsefe ve Bilim*, çev. Fehullah Terkan, Ed. Caner Taslaman&Enis Doko (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013), 18; M.Said Kurşunoğlu, *İnsan-Evren İlişkisi ve Antropik İlke* (Ankara: Elis Yayınları, 2006).

⁷⁸ John Leslie, “Time and the Anthropic Principle”, *Mind, New Series*, 101/403 (July 1992), 522; İnsancıl ilke, güçlü ve zayıf olmak üzere iki kategoride ele alınır. Güçlü antropik ilke kâinatın şaşırtmayacak biçimde hayatın başlamasına uygun şartları taşımaya mecbur olduğu manasına gelir. Zayıf insancıl ilkede ise şuurlu bir varlık olarak insanın hayat bulmasının, şimdiki kâinatın barındırdığı olanaklarla birlikte var olmasıyla olanak dâhilinde olduğu ifade edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Brandon Carter, “Anthropic Principle in Cosmology”, *Current Issue in Cosmology*, Ed. Jean-Claude Pecker&Jayant Narlikar (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 175; Brandon Carter, “Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology”, *Confrontation of Cosmological Theories With Observational Data*, ed. M.S.Longair (Dordrecht : D.Reidel Publishing, 1974), 293-296; Selçuk Kütük, *Ateizm Yanılgısı* (İstanbul: Açılımkitap, 2010), 171; William Lane Craig, “Design and Anthropic Fine-Tuning of the Universe”, *God and Design*, Ed. Neil E. Manson (London&New York: Routledge, 2003), 166; Cafer Sadık Yaran, *Bilgelik Peşinde Din Felsefesi Yazıları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002),146-158; Emre Dorman, *Modern Bilim: Tanrı Var* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 14,19-20,67.

olup insanın ve hayatın var olabilmesi için kâinatın kozmik ince bir ayarla tasarlandığı sonucunu ortaya koymaktadır.⁷⁹ Şayet anılan değerlerden herhangi birinin ufak bir şekilde değişimi söz konusu olursa, bu ahenk yok olur ve hayat olmaz.⁸⁰

Dawkins'e gelince, indirgenemez karmaşıklığın akıllı tasarımı kanıtlayamayan tasarımcıların hayatın başlangıcını mesele edindiklerini söyler. Bu durum, hem kâinat hem de gezegenimizle ilişkilidir. Çünkü bu gezegende hayatın başlangıcı ve idamesi aslında evrendeki genel durumla bağlantılıdır. Dawkins bunu, insancıl ilkeyi gezegen ve kozmolojik versiyon olarak iki başlık altında işleyerek sunar. Bunlardan birincisi, insancıl ilkenin gezegen versiyonunda, bu dünya insanın üreyip yaşayabildiği türden bir yerdir. Ona göre güneşin çevresindeki gezegenler içinde yaşamaya uygun şartlara sahip "Goldilocks" bölgeleri vardır. Evrim teorisini savunanlar, yaşamın rastgele oluştuğunu kanıtlamak için Goldilocks'ı kullanır. Örneğin Dawkins, dünyanın bu bölgelerden biri olduğunu söyler ve bu nedenle hayatın devamlı olarak evrimleşmesi için uygun şartlar taşıdığını belirtir. O, dünyanın yaşam dostu bir yörüngede olduğunu gösteren birbirine zıt iki görüşe dikkat çeker. Bunlar, tasarım ve insancıl ilkedir. Ona göre, tasarımcılar, dünyanın Tanrı tarafından yaratıldığını ve Goldilocks bölgesine yerleştirildiğini iddia ederler. Böylelikle bu gezegen yaşama en uygun şartları taşıyacak şekilde yaratılmış ve bütün ayrıntıları hesaplanarak tasarlanmıştır. Ancak Dawkins'e göre, insancıl ilke karşısında Darwincilik hissi uyandıran antropik ilke yer alır. Bu bağlamda ona göre, kâinata birçok gezegen Goldilocks bölgesinde bulunmadığı için oralarda yaşam olmadığı gibi yaşam için uygun şartlara sahip bazı gezegenlerin olabileceği ve dünyanın bu gezegenlerden biri olduğu söylenebilir. Doğrusu bu niteliklere sahip olabilecek gezegenler günümüzde de araştırılmaktadır. Ayrıca Dawkins, tasarımcıların insancıl ilkeyi kendi görüşlerini temellendirmek için kullandıklarını ancak bu ilkenin doğal seçimde olduğu gibi tasarımın alternatifi olduğunu ifade eder.⁸¹

Dawkins'in insancıl ilkeyi Darwinciliğe bir atıf şeklinde ima etmesi, ateist cenahta kabul gören yaygın bir düşüncedir. Çünkü onlara göre yaşamın başlangıcı her ne kadar gelişigüzel başladıysa bile kalıtsal biçimde ilerlemektedir. Başlangıcın nasıl olduğu hususunda kesin bir netlik olmasa da bir kez başlamıştır ve şuan hayat şartlarını karşılayan bu gezegende insan varlığını sürdürmektedir. Özetle, Dawkins'e göre, insancıl ilke ile doğal seçim birleştirildiğinde, hayat şartlarını karşılayan bu gezegende yaşam başladı ve daha sonra doğal seçimle karmaşık canlılar meydana geldi. O, bu hususu bilimsel hipotezlerle temellendirmeye çalışır. Sözelimi ona göre en çok göze çarpan hipotez, galakside 1 ile 30 milyar arasında gezegen bulunduğu; evrende ise 100 milyar galaksinin yer aldığı bilimsel olarak tahmin edilmektedir. Bu bakımdan o, milyarlarca gezegen içerisinden yalnızca yaşadığımız gezegende hayatın olması, herhangi bir mucizevi izahla aktarılmaya çalışılmasının kabul edilemeyeceğini söyler. Ona göre milyarlarca ihtimal içerisinde hayatın

⁷⁹ William Lane Craig, "The Teleological Argument and the Anthropic Principle", *The Logic of Rational Theism: Exploratory Essays*, ed. W. L. Craig and M. McLeod (New York: Edwin Mellen, 1990), 128.

⁸⁰ Cafer Sadık Yaran, "Bilimsel Nesnellik ve Teistik İnanç", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (Şubat 1998), 131; Hüseyin Şahin, "Tanrı'nın Varlığına Dair Modern Delillerden İnsancı İlke ve Hassas Ayar Delili", *Artuklu Akademi* 1/2 (Mayıs 2015), 59-60.

⁸¹ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 128-130.

bu gezegende ortaya çıkması olgusal bir geçektir ve milyarda bir olasılıkla her ne kadar çok fazla etkileyici olsa bile söz konusu olgusal gerçeğin rastgele ortaya çıkması, dünyanın kendisine özgü nitelikleriyle izah edilebilir. Zira o, hayatın milyarlarca gezegen içerisinde yalnızca dünyada rastlantısal bir şekilde oluşacağı olasılığını aşırı derecede ihtimal dışı görmez. Ayrıca o, başka Goldilocks bölgelerinin var olabileceğini iddia eder. Bu konuda yapılan deneylere destek verilmesi gerektiğini vurgular. Çünkü ona göre bu bağlamda gerçekleştirilen bilimsel deneyler olumlu sonuçlar ortaya koyacaktır. Bu sebeple yaşamın başlangıcına ilişkin anlık boşluklardan yol çıkarak tasarıma yönelmek anlamsızdır.⁸²

Doğrusu, Dawkins'e göre yaşamın başlangıcını izah etmek için pek fazla gezegenin varlığından söz etmeye de gerek yoktur. Çünkü yaşamın başlangıcı "şanslı rastlantısallık" ile izah edilmektedir. Gelişigüzel bir şekilde başlayan yaşam benzer şekilde devam edemez. Bu bakımdan "yaşamsal evrim" şeklinde dile getirilen şey, şanslı rastlantısallıkla ortaya konulan yaşamın başlangıcından farklı bir olaydır. Çünkü yaşamın başlangıcı bir kez gerçekleşmiştir fakat yaşamsal evrim devamlı ve birikimsel bir şeydir. Bu açıklamayla birlikte Dawkins sözü türlerin çeşitliliğine getirir ve dikkatleri başka bir yöne çevirmek suretiyle konuyu çarpıtır. Anlaşıldığı kadarıyla bu noktada o, izah edilmesi daha zor olan şeyden öte kolayını tercih ederek kafasındaki evrim düşüncesine yol açmaktadır. Zira o, insancıl ilkenin canlılardaki detayları ayrıntılı bir şekilde izah edecek etkide olmadığını dile getirir. İnsancıl ilkenin bu evrimci yaklaşımda varlığının meşru olduğu tek husus, izah edilemeyen başlangıçtır. Sonrasında bütün yük doğal seçilime kalır. Bu yaklaşımdan hareketle insancıl ilke, Tanrısız bir başlangıç olduğu varsayımında evrimcilerin başvurduğu bir dayanaktır. Dahası Dawkins'e göre yaşamsal evrim sürecindeki indirgenemez karmaşıklıkları, yani kimi hücrelerin meydana gelmesi gibi olayları izah ederken de insancıl ilke temel argüman olarak gösterilebilir.⁸³ Dolayısıyla Dawkins, hayatın başlangıcı ve sürdürülebilirliği konusunda, insancıl ilke ve doğal seçilimi evrimsel perspektifin ortak kümesi şeklinde göstermektedir.

Dawkins'in insancıl ilkeyi ele aldığı öteki versiyon ise kozmolojik (evrenbilimsel) versiyondur. Kozmolojik versiyonda evrenin yaşam dostu olduğu konusu işlenir. Bir başka deyişle, gezegen versiyonunda dünyanın Goldilocks bölgesi olduğu ifade edilirken kozmolojik versiyonda ise dünyanın Goldilocks bölgesi olmasının nedenlerine dikkat çekilir. Ona göre evren, dünya gibi insan yaşamına elverişlidir, yani evrendeki fizik yasaları yaşamın başlangıcı için uygundur. Dawkins, bu konuda yıldızların dünyadaki hayatı ortaya çıkaran etkisini vurgular. Zira evrenin çevresinde bulunan hassas değerler vasıtasıyla varlığını devam ettiren sabitler bulunmaktadır. Hem evrende hem de dünyada bulunan bu değerlerin varlığı bilim insanları tarafından onaylanmaktadır. Söz konusu sabitler, herhangi bir değişiklik arz ederse; evren, büyük olasılıkla mevcut durumdan farklı olmakla birlikte, yaşamaya uygun olmazdı. Evrenin adeta yaşam dostu şeklinde kendisini sunmasına vesile olan kozmik hassas ayarların izah edilmesi, Dawkins düşüncesinde birbirinden farklı iki kategoride ele alınmıştır. Bunlardan birincisi, özellikle ilahiyatçıların savunduğu tasarım; ikincisi ise insancıl ilkedir. Dawkins, inançlı kişilerin söz konusu ayarların Tanrı tarafından yaratıldığını iddia ettiklerini;

⁸² Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 129-132.

⁸³ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 131-135.

ancak bunun kabul edilemez bir yaklaşım olduğunu belirtir. Ona göre inananların öne sürdüğü kanıt yetersiz ve bu konuda ele alınan soruna herhangi bir çözüm üretmemiştir. Zira onların sayılarının fazla olması sorunu çözmede etkili olmamıştır, aksine problemin büyümesine ve kronik şekilde algılanmasına yol açmıştır.⁸⁴

Dawkins, tasarımcıların evrenin hassas kozmik ayarlar üzerine kurulu ve bunların var edenin bir Tanrı olduğu konusundaki anlayışlarının kabul edilemeyeceğini, bunun yerine çoklu evrenler teorisine göre izahlar yapılması gerektiğini ısrarla vurgular. Bu teoriye göre, bu evrenin de içinde yer aldığı bir evrenler topluluğu bulunmaktadır. İnsanın kavradığı evren, her biri cemiyetin öteki üyelerinden bir biçimde değişik olan bir evrenler topluluğunun üyelerinden yalnızca biridir. Bütün bunların yer aldığı bir yerlerde madde ve enerjinin mümkün tüm organizasyonun birer misali bulunmaktadır. Anılan evrenlerin ciddi bir kısmı hayat şartları için uygun değilken, geri kalanlarında ise uygundur. Hatta çoklu evrenler teorisine göre, bu evrenlerden birinin yasaları ve sabitleri bu evrendeki gibi gözlemlenebilir. Bu nedenle sözü edilen toplulukta alternatif yerel yasalar mevcuttur. Dawkins, insancıl ilkenin çoklu evrenler topluluğu içinde insanın en son evrimine uygun evrenlerden birinde olabileceğimizi ifade eder. Bu nedenle, sözü edilen teoriden hareketle evrene bir tasarımcının müdahale etmediğini, tam tersine tesadüfen insanın içinde yaşadığı bu evrenin yalın, düzenli ve gayeli olduğunu öne sürer.⁸⁵

Dawkins'in çoklu evrenler kuramına yönelik ilişkin ifadeleri, insanı, bütün evrenlerin gözlemlendiği yanılığına götürür. Çünkü her şeyden evvel, birçok evrenin varlığı ve bu evrenlerin deneysel olarak doğrulanması şuan imkânsız gibidir. Bu nedenle, onun iddiasının bilimsel bir varsayım olarak kabul edilmesi ancak bir inanç meselesi olur. Paul Davies'in haklı olarak ifade ettiği üzere, elbette sonsuz bir yaratıcıdansa sonsuz evrenler dizisine inanmak bir ateist için daha kolay olabilir.⁸⁶ Burada öne çıkan husus, çok evrenler kuramının gözlemlenemez olmasından ötürü Tanrı'nın varlığı gibi bir inanç meselesine dönüşmesidir. Örneğin, kanıtsal değil inançsal bir durum olma çerçevesinde Alvin Plantinga (d.1932) gibi düşünen teistler, çok evrenlerin bir tasarımcı tarafından meydana getirilmesinin mümkün olabileceğini öne sürebilirler.⁸⁷ Özetle, hem tasarımcıların hem de Dawkins'in önerisi metafiziksel karakterlidir. Doğrusu Dawkins, bunu reddederek çok evrenler ve Tanrı varsayımının eşit ölçüde yetersiz varsayımlar olduğunu iddia edenlerin, doğal seçim ile bilinçlenmemiş kişiler olduğunu ima eder. Ancak bu hususta tasarımcıların temel argümanlarını eleştirirken, kendisi de metafiziksel söylem ve dayanaklar kullanarak bir tutarsızlık içerisine girmiştir. Onun bu tutarsızlığı, Thomas Kuhn (ö.1996)'un, bilimin belirli paradigmalara dayandığı savından hareketle, bilim insanlarının bağlı olduğu paradigmanın etkisi ile bilimsel teorileri gerçek veya yanlış olarak nitelendirdiklerini; Paul Feyerabend (ö.1994)'in ise ne denli inandırıcı olursa olsun bozulmamış hiçbir kuralın olmadığına işaret ederek bilimde aklın evrensel olmayacağına ve buna bağlı olarak akıl dışının dışlanmayacağına işaret etmesi bağlamlarında ele alınabilir. Çünkü her iki filozofun dikkat

⁸⁴ Dawkins, *Tanrı Yanılışı*, 134-136.

⁸⁵ Dawkins, *Tanrı Yanılışı*, 139-141.

⁸⁶ Paul Davies, *Tanrı ve Fizik*, çev. Barış Gönülşen (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), 229.

⁸⁷ Ward, *Why There Almost Certainly Is a God*, 73.

çektığı temel husus, belli bir dünya görüşünü kabul etmenin kesin rasyonel temellere bağlı olmadığı ve kabul edilen dünya görüşüne bağlanmada etkili unsurun “paradigmaya iman” olduğudur. İşte Dawkins’in içine düştüğü çelişki, bu bağlamda değerlendirilebilir.

Gelinen aşamada Dawkins, kendi görüşlerini temellendirmek için insancıl ilke kanıtını ele almıştır. Bu kanıt, yeni ateizmin temel dayanaklarından biri olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak Dawkins’in bu konudaki görüşleri her şeyden evvel mantık açısından hatalıdır. Yukarıda ifade edildiği üzere, Dawkins, insancıl ilke kanıtını sunarken tek tek nizam ve intizam misallerinden hareketle evrende ve dünyada insan hayatına elverişli fiziksel kanunların ve sabitlerin olduğunu ifade eder. Bu noktada kanunların ve sabitlerin meydana nasıl geldiklerine ilişkin birbirinden farklı iki izaha, tasarım kanıtına ve insancıl ilkeye, dikkat çekilmiş ve bu izahlardan, insancıl ilkenin tasarım kanıtına nispetle daha uygun olduğu vurgulanmıştır. Burada informel mantık bağlamında insancıl ilke ele alındığında, tümevarımsal kanıt tipolojilerinden abdüktif delile model oluşturulduğu anlaşılmaktadır.⁸⁸ Abdüktif delile bakıldığında, bu kanıt türünde verileri izah eden alternatif bir kuramın olup olmadığı ve bu kuramın açıklayıcı ve doyurucu bir biçimde ortaya konulup konulmadığı mühim bir katedir. Dawkins’in dikkat çektiği delil ayrıntılı ve titiz bir şekilde değerlendirildiğinde alternatif biçimde öne sürülen delilin gereğince izah edilmediği ve izahı yapılan hususlara ise geneli temsil etmekten uzak bazı misallerin tercih edildiği görülmektedir. Bu bağlamda ortaya konulan izahlarda evrende insan hayatına elverişli yasa ve sabitlerin olduğu konusu dile getirilmişse bile, bütün bunların neden başka biçimde değil de bu biçimde olduğu durumu boş bırakılmış, görmezden gelinmiş ve izah edilmemiştir. Bundan dolayı konu hakkında yeterince felsefi dayanak, argüman gösterilmediği, mukayese yapılmadığı, bilimsel verilere de ikna edici şekilde yoğunlukla başvurulmamıştır. Buna bağlı olarak, Dawkins’in görüşlerinin üstün körü ve şahsî izahlardan ibaret kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Dawkins, insancıl ilke kanıtı konusunda “prosedür hatası” olarak ifade edilen hemen neticeye ulaşma hatası yaptığı söylenebilir. Bu tarz hatalarda yeterli kanıt ve araştırma olmadan aceleci davranıp neticeye ulaşma hatası yapılmaktadır. Dolayısıyla Dawkins’in Tanrı’nın yokluğu konusunda öne sürdüğü insancıl ilke kanıtı ikna edici ve başarılı bir kanıt değildir.

2.4. Kötülük Problemi

Kötülük problemi, tarihin hemen hemen her devrinde, insanları meşgul eden ve din felsefesi alanında yer alan en eski problemlerden biridir.⁸⁹ Kötülük problemi öne sürülürken bir taraftan birbirine zıt olan iyilik ve kötülüğün her yerde çatışma halinde olduğu, bu çatışmanın, hem dış dünyada gözlemlendiği hem de insanın kendi içinde duyumsadığı ve ilgili fenomenlerin ayrışmayacak şekilde karmaşık bir yapı oluşturduğu bağlamda ele alınır.⁹⁰ Öte yandan Tanrı’nın varlığı ile ilgili kanıtlar ve sıfatları, bu sıfatlar arasındaki bağlar ve irade

⁸⁸ Informal mantıkta kanıt ve kanıt analizi için bkz. Tan, *Teizm-Ateizm Tartışmalarında Kullanılan Kanıtların Mantıksal Analizi*, 116-140.

⁸⁹ James A. Keller, “The Problem of Evil and the Attributes of God”, *International Journal for Philosophy of Religion* 26/3 (December 1989), 155.

⁹⁰ A. R. Mohapatra, *Philosophy of Religion: An Approach to World Religions* (New Delhi: Sterling Publishers Private Limited, 1990), 57.

hürriyeti gibi din felsefesinin problemleri ile doğrudan bağlantılı olarak ortaya konulur.⁹¹ Zira farklı açılardan ortaya konuluşu göz önünde bulundurulduğunda kötülük problemi temelde bilen, güçlü ve iyi bir Tanrı'nın varlığı ile dünyada görülen ve yaşanan kötülüğün varlığı arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği formülü şekillendirilmeye çalışılmaktadır.⁹² Buradan hareketle kötülükler karşısında, Tanrı'nın varlığı, bilgi, güç ve iyiliğinden her birinin aynı güçle savunulamayacağı, bunu savunan her teist sistemin ciddi bir çelişki içinde olacağı iddia edilir.⁹³ “Evrendeki kötülüklerin iyi bir Tanrı ile bağdaşmadığı” iddiası ekseninde şekillenen kötülük problemi, ilk kez Epicuros (M.Ö. 270), daha sonra ise David Hume tarafından mantıksal bir kanıt şeklinde sunulmuştur.⁹⁴

Epicuros ve Hume'un kötülük probleminde kazandırdığı yalın, ikilemsel biçim, dayanak ve örnekler sonraki filozoflara sıkça referans vermekte ve benzer şekilde kullanılmaktadır. Sözgelimi, çağdaş ateizmin önemli ateist düşünürlerinden olan Dawkins, kötülük problemini Tanrı'nın yokluğunun bir delili olarak ele almıştır. Dawkins, kötülük problemini kendi sistemine has bir şekilde kötülüğün kaynağı ve gerçekleşme şekillerinden hareketle fikirlerini öne sürmüş ve bunu, birbirinden farklı kişi ve olaylardan misaller vererek izah etmeye çalışmıştır.

Doğrusu, kötülüğün ortaya çıkış şekli “doğal kötülük” ve “ahlâkî kötülük” şeklinde kategorize edilmiştir.⁹⁵ Dawkins, konu hakkında fikirlerini ortaya koyarken daha çok ahlâkî kötülüğe atıf yapmıştır. O, bir yandan ahlaklı ve iyi olmanın Tanrı'ya ya da dine dayandırılmayacağını ifade eder öte yandan ise konu hakkındaki düşüncelerini evrim ve doğal seçilime dayandırarak açıklar. Ona göre din, ahlakın kökeni olamaz, çünkü dinin mevcut prensipleri kişiyi ahlaksızlaştırır. Sözgelimi, Lut ile kızları,⁹⁶ Levili ile Cariyesi⁹⁷ arasında geçen hadiseler ve Hz. İbrahim ile eşi Sara'nın Mısır'da yaşadıkları⁹⁸ ve bunun neticeleri örnek olarak gösterilebilir.⁹⁹

Dawkins, ahlaklı olmak ile dinler arasında nasıl bir bağ olduğunu ortaya koymaya çalışır. Onun düşüncesinde iyi veya kötü olmak için Tanrı'ya ihtiyaç yoktur. İyi olma edimini gerçekleştirmek, dindar ya da ateist olmayı gerektirmez. Dindarların iyi olmak için Tanrı'nın varlığını bir postulat olarak görmesi, Dawkins için bir yanılgıdır. Çünkü ona göre, iyi olmak için Tanrı'nın emrini ya da ödülünü beklemek yağcılık, dalkavukluk ve tutarsızlıktır. O, iyi olmak için dindar olunması gerektiği anlayışının paradoks olduğunu Michael Shermer (d.1954)'e atıf yaparak kanıtlamaya çalışır.¹⁰⁰ Eğer Tanrı'nın yokluğunda “hırsızlık, tecavüz ya da cinayet suçlarını işleyeceğinizi” kabul ediyorsanız, ahlaksız bir insan olduğunuzu açığa

⁹¹ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Theodise* (Konya: Vadi Yayınları, 1997); Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük* (Ankara: Elis Yayınları, 2014).

⁹² Plantinga, *God and Other Minds*, 116.

⁹³ Aydın, *Din Felsefesi*, 151-175.

⁹⁴ David Hume, *Dialogues Concerning Naturel Religion*, ed. Norman Kemp Smith (New York: Bobbs-Merrill, 1947), 198; Ayrıca Epicuros'un kötülük problemi konusunda öne sürdüğü formülasyonu için bkz. John Hick, *Evil and the God of Love* (London: Macmillan, 1985), 5.

⁹⁵ John Leslie Mackie, *The Miracle of Theism* (Oxford: Oxford University Press, 1982), 162.

⁹⁶ *Kutsal Kitap* (Tevrat, Zebur, İncil) (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, Nisan 2009), 19/30-38.

⁹⁷ Hâkimler 19/22-29.

⁹⁸ Yaratılış 12/10-20, 20/1-18.

⁹⁹ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 220-223.

¹⁰⁰ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 209.

çıkarmış olursunuz ve yanınızdan geçerken sizden oldukça uzak duracak kadar tedbirli oluruz.” Ancak şayet ilâhî gözetim altında değilken bile ahlaklı bir insan olmayı sürdüreceğinizi itiraf ederseniz, Tanrı’nın varlığının iyi bireyler olmamız için zorunlu olduğu şeklindeki iddianızı ölümcül biçimde baltalamış olursunuz.¹⁰¹

Dawkins, burada sözü edilen hadiselerin içeriği göz önünde bulundurulduğunda, dinden hareketle ahlâkî prensipler ortaya çıkmayacağını ve bu nedenle ahlakın kökeni olarak doğal seçilimin tercih edilmesi gerektiği hususunu ısrarla ifade eder.¹⁰²

Dawkins, insanın sahip olduğu iyilik, ahlak, namus, duygudaşlık ve merhamet gibi eğilimleri “bencil gen” kuramıyla izah eder. Çünkü doğal seçim, açlık, korku ve cinsel arzuyu basitçe izah etmekte ve tüm bunların sağ kalması ve genleri korumasında görünür payı bulunmaktadır. Diğer taraftan, ıssız bir köşede ağlayan yetim bir çocuk fark edildiğinde, yaşlı bir dulun yalnızlığına ve umutsuzluğuna tanık olunduğunda ya da acılar içinde inleyen bir hayvan görüldüğünde insanın derin bir şekilde hissettiği iç burkucu merhamet duygusu ne anlama gelir? Dünyanın öteki ucunda yaşayan, hiçbir surette tanışamayacağımız ve büyük ihtimalle onun için yapacağımız iyiliğin karşılığını veremeyecek olan tsunami mağdurlarına, ismimizi vermeksizin, giyim-gıda, para gibi hediyeler göndermemizi sağlayan güçlü dürtü bize neyi verir? İçimizdeki bu şefkatli ve duygusal kimse nerden geldi? Dawkins’e göre, bütün bunlar, yani iyi olmak, “bencil gen”den gelmektedir. Burada dikkat çekilen husus, genlerin öteki genler arasında “bencilce” sağ kalmalarının yönteminin, bireysel organizmaların bencil olmaya programlanmasıdır. Onun düşüncesinde, bireysel organizmanın sağ kalmasının, bu organizmanın taşıdığı genlerin sağ kalmasını destekleyeceği birçok durum vardır. Fakat değişik durumlar, değişik yöntemleri onaylar. Kimi hallerde genler, “bencilce” sağ kalmayı organizmalarının diğerlerinin faydasını tasavvur eder biçimde hareket etmesine tesir ederek sağlama alırlar. Ona göre bu şartlar iki ana başlığa ayrılır. Birincisi, bireysel organizmaların genetik akrabalarının faydasını ayarlayacak biçimde genlerini kopyalamasıdır. Bu şekilde programlanan bir genin, kendi kopyalarına faydalarının dokunması istatistiksel olarak büyük ihtimale sahiptir. Sözelimi, kendi evlatlarına karşı iyi kalpli olmak veya arılar, karıncalar, termitler, tüysüz kör fareleri gibi hayvanların da büyük kardeşlerin küçük kardeşlere hizmet ettiği ilişkiler ağı geliştirdiği örnek olarak gösterilebilir. O, buradan hareketle akrabalıkta aynı genlerin kopyalarının ortak kullanımda olduğunu söyler. İkincisi ise “sen benim sırtımı kaşı ben de seninkini” ilkesi olan karşılıklı özgecildir. Karşılıklı özgecilik, paylaşılan genlere dayanmaz. Ancak bu ilke, insanların tüm ticaret ve değiş-tokuşlarının temeli olup birbirinden farklı türler arasında çok iyi çalışır.¹⁰³

Dawkins’e göre, karşılıklı özgecilik, gereklilikler ve onların giderilmesi için lazım olan kabiliyetler arasındaki asimetriyle çalışır. Asimetrik gereklilik ve uygun hal ilişkilerinde doğal seçim, bireylerin gücü yettiklerine vermeye ve gücü yetmediklerine ise istemek için yalvartmaya eğilim gösteren genleri kayırır. O, akrabalık ve karşılıklı bağı

¹⁰¹ Michael Shermer, *İyilik ve Kötülüğün Bilimi*, çev. Sinem Gül (İstanbul: Varlık Yayınları, 2007), 180-181.

¹⁰² Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 205-208.

¹⁰³ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 197-199.

özgeciliğin esas temelleri olarak görse bile bununla yetinmeyip bu esas temellerin üstünde duran ikincil yapıların da bulunduğunu söyler. Ona göre, bu yapıların birincisi, dil ve dedikoduya sahip olan insan topluluklarında hazır olan “ün”, ikincisi ise “reklam”dır.¹⁰⁴

Dawkins'e göre, hem ün ve reklamın hem de bireylerin birbirine yönelik diğerkâm, eli açık ve ahlaklı olmasının Darwinci dört temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, akrabalık ilişkisidir. İkincisi, karşılık “beklentisiyle” iyilik yapmaktır. Üçüncüsü, gerçekleştirilen iyiliklerin meydana getireceği ün-şöhrettir. Dördüncüsü ise ahlak alanında ortaya konulacak üstün cesaret halinin bireye kazandıracığı artılardır.¹⁰⁵

Dawkins, insanın diğerkâmlığın söz konusu dört çeşidinin tümünün evrimini tarih öncesi zamanın büyük bir diliminde etkili bir biçimde fayda sağlayabilecek şartlar altında yaşadığını belirtir. Ayrıca tarih öncesi dönemleri işaret ederek insanların müstesna hareketli gruplar şeklinde hayatını idame ettirdiklerini ve bunun akrabalık özgeciliğinin evrilmesine olanak sağladığını ortaya koyar. Dahası, akraba olan ya da olmayan bireylerle karşılaştığı ve bunun karşılıklı özgeciliğin evrilmesine neden olduğu, böylelikle özgecilikle ün salındığı ve etkileyici cömertliğin reklamı adına da ideal şartlar oluştuğu söylenebilir. Özetle, söz konusu dört türün her biri veya hepsinin insanlarda diğerkâmlığa yönelik genetik bir yatkınlığın oluşmasında etkili olduğu ifade edilebilir. Dawkins, bu durumun günümüz insanı için de geçerli olduğunu öne sürer. O, doğal seçilimin sınırlarının hatalı şekilde izah edilmemesinin önemine dikkat çekerek doğal seçilimin insan genleri için faydalı olanı şuurlu bir şekilde anlamının evrimini kayırmadığını belirtir. Çünkü onun düşüncesinde doğal seçilimin kayırdığı şey, uygulamalı hükümlerdir ve bunlar, tabiatı gereği kimi zaman hatalı çalışırlar. Ona göre, merhamet içerikli insani dürtüler söz konusu hatalı çalışmalara karşılık gelir. Hatalı çalışma ya da Dawkins'in ifadesiyle yan ürün, doğal seçim yardımıyla tıpkı cinsellik, açlık, yabancı düşmanlığı dürtüsü gibi özgecil dürtüler, beyinlere programlanmıştır. Benzer şekilde ahlaklı olmak (iyi) dürtüsü/duygusu da öteki dürtüler gibi dinlerin var olmadığı Darwinci geçmişteki derinliklerden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁶

Dawkins'in ahlak sahasını tamamıyla doğal seçim sürecine indirgemesi, iyilikseverlik, paylaşma, koruma-kollama gibi temel erdemleri türlerin kendilerine sahip çıkma namına ortaya koydukları davranışlara bağlaması, meseleye dar bir perspektiften bakıldığının kanıtıdır. Onun ahlakı inşa eden sebepler hususunda ortaya koyduğu düşünceleri, bir davranışı ahlaki kılan prensiplerden birçoğunu ihlal ettiği anlaşılmaktadır. Sözgelimi, insanın davranışlarını ahlâkî kılan prensiplerden “niyet ilkesi”, herhangi bir şeyi dışarıdaki bir dayanaktan öte kendisinde sahip olduğu nitelikler nedeni ile seçmek ilkesi (“hak ilkesi”) gibi ilkeler ihlal edilmiştir. Dolayısıyla onun ileri sürdüğü ahlak sahası, insanı kapsayan bir ahlak dizgesinden öte daha çok biyolojik bir ahlak ile sınırlandırılmıştır.

Dahası, ahlâkî değerler bağlamında bir toplum inşa etme hususunda biyolojik doğamızdan ümidimizi kesmeliyse, nasıl veya neden iyi, cömert ve bencil olmayan bir insan ya da toplum olmalıyız? Yukarıda açıkça görüleceği üzere Dawkins, nasılı kısmen gösteriyor;

¹⁰⁴ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 200-202.

¹⁰⁵ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 202.

¹⁰⁶ Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 202-204.

ancak niçini göstermiyor, ifade etmiyor. Neden ahlaklı olmalıyız? Neden doğamıza karşı gelmeliyiz? Neden özgeci olmalıyız? Dawkins, bu hususta özverili, özgeci eylemlerin yaşam-kalım ihtimalini arttırdığını belirtir. Bu yaklaşım, pragmatik bir ahlak anlayışının izlerini taşımaktadır. Ancak onun düşüncesinde bir yaşam-kalım makinesi ve robot olan insanın, ahlâkî normatifliğin temeli olarak neyi alacağı konusunda pek çok belirsizlik içerir. Peki, yaşam-kalım ihtimalini arttırmak iyi midir? Ahlaklı insan kimdir? Bir makine veya robot, neden ahlaklı olmak için kendi yapısına karşı çıkmalıdır? Makine, ahlâkî değerleri takip eden bir varlık olabilir mi? Programlanmış bir robot olan insanı hangi ahlâkî dürtü harekete geçirebilir? Programlanmış bir robot kendisine empoze edilen programa isyan edebilir mi? Dawkins, ahlak anlayışında bu ve benzeri soruları cevaplamadığı için bir boşluk ve tutarsızlık içine girmiştir. Çünkü o, insanların bencil genleri tarafından yaratılan makineler olarak yapılarına isyan etmek suretiyle ahlâkî bir fail haline gelmelerinin dayanağını net bir şekilde izah edemediği gibi, onların yaşam-kalım ihtimalini arttırmak için özgeci eylemler ortaya koymasının gerekçesini de ikna edici bir şekilde izah edememiştir. Nitekim bireyin özgeci eylemleri sosyal baskı ile izah edilirken, aslında kendi yapısına isyan etse bile, biyolojik doğasını değiştiremeyeceğini anlıyor. Dolayısıyla Dawkins'in "bencil gen" anlayışı ile doğal seçim sonucunda öne çıkan ahlak yaklaşımı arasında tutarsızlık bulunmaktadır. Çünkü onun düşüncesinde "bencil gen", doğal seçim içerisinde varlığını sürdürme gayreti gösteren genler, öteki türlere karşı merhametsiz ve bencilce davranarak kendi varlığını sürdürebilmeyi gerçekleştirebilir.¹⁰⁷ Oysaki onun bencil gen teorisi, bireyin ahlâkî filler sergileme gerekçesini izah edememektedir. Zira bir yaşam-kalım makinesi, bencil genlerini körü körüne korumak üzere programlanmış bir robot araç olan insan, neden cömert ve iyi olmalıdır? sorusuna Dawkins cevap verememektedir. Her şeyden evvel makine insan, özgür iradesi olmayan insan, ahlâkî bir fail olamaz. Bu durumda onun ortaya koymaya çalıştığı doğal seçim sonucunda belirlenen ahlak anlayışı, birtakım sorulara cevap verememekte, felsefi dayanaklardan yoksun kalmakta ve ahlâkî değerleri inşa etmekten uzak kalmaktadır. Dolayısıyla Tanrısız bir ahlak inşa etme gayretleri eksik kalmaktadır. Bu cümleden olarak, Dawkins, ortaya koymaya çalıştığı ahlakın kökeni, yani kötülük problemi konusunda amacına ulaşmadığı gibi, felsefe, bilim, etik, epistemoloji gibi her türlü anlamlı insani etkinliğin bir anlam ve değer biçtiği ahlâkî değerler konusunda derin bir yara açmış ve ahlâkî değerler üretememiştir. Ayrıca özgeci davranışların temelinde bilinçsiz bencil bir değer olduğunu ısrarla vurgulayan Dawkins'in insanın gerçek hayatta yaşadığı bir özgeciliği, örneğin çocuğu için geceyi uykusuz geçiren annenin özverisini bencilliğe indirgemesi, doğadaki indirgenemez saygı, sevgi ve merhameti görmemesine neden olmuştur. Bu sebeple o, ahlak resminin sadece bir parçasını görebilmiş ve temelde savunmaya çalıştığı ateizmin eksik yönünü kanıtlamıştır. Oysaki teizm, insanı hem iyiliğe hem kötülüğe kabiliyetli bir varlık olarak götürür.¹⁰⁸

Gelinen aşamada Dawkins'in söz konusu görüşleri mantık açısından değerlendirildiğinde, o, kötülük problemini tümevarımsal bir kanıt şeklinde sunmaya

¹⁰⁷ Richard Dawkins, *Gen Bencilidir*, çev. Asuman Ü. Müftüoğlu (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2007), 12.

¹⁰⁸ Batak, *Naturalizm Çıkmazı*, 130-142.

çalışmıştır. Yani evrendeki bazı olgulardan hareketle bütüne varma amacı güdülmüştür. Ancak bu hususta, veriyi alternatif izahlardan en iyi izah eden bir kuramın olup olmadığı sorgusu son derece önemlidir.¹⁰⁹ Dawkins, bilerek veya bilmeyerek ahlâkî olanı yalnızca iki kuram üzerinden ele almaya çalışmıştır. Ancak bireyler arasındaki ahlâkî olanı gerçekleştirme duygusu yalnızca biyoloji ile izah edilemez. Çünkü insanı yalnızca biyolojik bir varlık olarak nitelendiremezsiniz. O, sosyal, psikolojik, seven ve sevilen bir varlıktır.¹¹⁰ Sonuçta, insanın sahip olduğu tüm yönlerini görmezden gelerek onun yalnızca biyolojik bir varlık olduğunu iddia etmek, felsefi olarak kör ve sağır olmakla eşdeğerdir. Bu nedenlerden ötürü, Dawkins'in bu kanıtı mantık açısından başarısızdır. Ayrıca Dawkins, bu kanıtta mantık yanlışları yapmıştır. Çünkü o, perspektif hatasına düşmüştür; ortaya koyduğu düşüncelerinin sorgusuz kabul edilmesi bağlamında ifadeler kullanmış, önyargılı bir üslup kullanmıştır. Dolayısıyla onun kanıtı başarısızdır.¹¹¹

Sonuç

Geçmişten günümüze kadar insanı meşgul eden en temel sorunlardan biri olan Tanrı'nın varlığı sorunu, Dawkins'in de gündemine girmiştir. Onun bu konuda öne sürdüğü temel iddialar, görüşler ve dayanaklar, yeni ateizmin doğmasına neden olmuştur. Bu bakımdan onun Tanrı'ya dair söylemleri ayrıca önem ve değer kazanmıştır. Bunu ortaya koymak adına, Dawkins'in teistik kanıtlara yönelik eleştirilerine ve ateistik kanıtlarına yer verdik. Varılan genel sonuç, Tanrı'nın aleyhindeki eleştirilerin ve kanıtların felsefi, mantıksal ve bilimsel düzlemde ikna edici sonuçlar içermediğidir.

Tanrı'nın varlığının kanıtları başlığında Dawkins'in ontolojik kanıtı dair mantıksal zorunluluk içermediği ve Aquinas'ın kanıtlarında bir ilk nedenin varlığı mantıksal çıkarımlarla başarılı şekilde ortaya konulmadığı eleştirilerine katılmak mümkün, ancak bu kanıtın hiçbir şeyi kanıtlamadığı, garip, çocuksu ve anlamsız olduğu, saçma olana indirgeme yönündeki eleştirilerine katılmak mümkün değildir. Teleolojik kanıtta, akıllı tasarımın Tanrı'nın varlığını mutlak surette kanıtlayan bir delil olarak sunulması eleştirisi kabul edilebilir. Ancak yeni ateizm kapsamında indirgenemez karmaşıklık, doğal seçim, bencil gen ve bütün bunlar üzerinden evrimin farklı versiyonları içerisinde sunulmaya çalışılan bulgular ile birlikte bilimsel, teolojik ve felsefi yorumlar, bize Tanrı'nın yokluğunu mutlak surette kabul etmede kesin bir fikir vermemektedir. Çünkü bilim, doğayı kendi görünen hakikatleriyle birlikte inceler. Bu hakikatler, bütün hayaller, spekülasyonlar ve kelime oyunlarına karşılık “olanı olduğu gibi sunma” ile ilgilidir. Bu sebeple, bilim insanlara hayal satmaz ve varsayımları gerçek olarak kabul etmez. Zira evren ve içindekiler ile ilgili birçok bilimsel görüş ortaya atılmasına rağmen tarihi seyir içerisinde kabul edilen görüşlerin lehinde ya da aleyhinde farklı yorumların yapıldığı göz önünde bulundurularak, popüler bir paradigmaya veya teoriye, yani yeni ateizme mutlak teslimiyetin olması yönündeki eğilimler yanlış tercih ve sonuçlar doğuracaktır. Benzer şekilde Dawkins'in ileri sürdüğü evrim teorisi kanıtlanmamış olup birçok yönüyle spekülasyona açık olduğu için mutlak bilimsel hakikat

¹⁰⁹ Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 119.

¹¹⁰ Çınar, *Tanrı Yanılgısı Üzerine: İnanmak ya da İnanmamak*, 192.s

¹¹¹ Tan, *Teizm-Ateizm Tartışmalarında Kullanılan Kanıtların Mantıksal Analizi*, 219-220; Mantık yanlışları için bkz. Yusuf Tan, “Mantık Yanlışları”, *Mantık* (İstanbul: Lisans Yayınları, 2021), 214-248.

olarak kabul edilemez. Zira gerek Dawkins'in Tanrı hakkındaki görüşü gerekse söz konusu teori, bilimsel veya bilimin insana sunduğu kanıt olmaktan öte; bilimsel verilerin yorumlanması neticesinde ileri sürülmüştür. Bu nedenle yalnızca ateistlerin bilimi sahiplenip diğerlerinin görüşlerini bilimsel ya da rasyonel olarak değersiz, anlamsız veya saçma olarak nitelendirmesi, felsefî tutarsızlık, üçüncü halin olanaksızlığı ve ahlaksızlık olarak ifade edilebilir. Güzellik kanıtına gelince, Dawkins'in tüm güzelliklerin sanat değeri taşımadığı, bilimsel bir kanıt olmadığı ve evrim kuramının birtakım güzellikleri izah eden yönler taşıdığı söylemlerini kabul etmek mümkün, ancak evrendeki kusursuz ve mükemmel güzelliği görmezden gelip bunun bir yaratıcısını olmadığını varsaymak bir hayal ürünüdür. Dini tecrübe delili konusunda, Dawkins'in epistemolojik açıdan bu delilin bilişsel bağlamda bir kanıt hüviyetine sahip olamayacağı eleştirisi ele alınıp değerlendirilebilir; ancak delilin bir yanılsama ve halüsinasyondan ibaret olduğunu ya da dini tecrübeler yaşadığını iddia eden biri ile herhangi bir akıl hastasının saçma bir iddiası olduğunu söylemek, talihsiz bir açıklama, indirgemeci bir yaklaşım ve konuya dar pencereden bakmak olarak ifade edilebilir. Çünkü inançlı olan ve akıl ile birlikte Tanrı'yı, iman, dini ve ahlakı merkeze alan insanların felsefe ve hayat görüşleri görmezden gelinemez. Çünkü her konuda olduğu gibi, tek hakikat ateistlerin iddialarından ibaret değildir. Son olarak, Dawkins'in Pascal ve Bayes teoremleri konusunda, bunların sadece birer tercih ve iradi olmayan birer fiil olarak nitelendirilmesi ve Unwin'in söylemlerinin sübjektif olduğu yönündeki açıklamalar kabul edilebilir; ancak söz konusu teoremlerin Tanrı'nın varlığına dair hiçbir surette ispat niteliği taşımadığı, herhangi bir çözüm üretmediği bağlamlardaki izahlar kabul edilemez. Çünkü bu izahlar, yanlış, önyargılı ve küçümseyici yargılardır.

Tanrı'nın yokluğunun dayanakları konusunda ele alınan tüm konular hakkında değerlendirmelerde bulunduk. Bu nedenle tekrara düşmemek adına, bu konuda genel birkaç değerlendirmede bulunmanın yeterli olabileceği kanaatindeyiz. Her şeyden evvel biz burada, Dawkins'in tuzağına düşmeksizin, Tanrı'nın yokluğunun kanıtlarla ispatlanabileceği savının yersiz, yetersiz, eksik, felsefî izahtan yoksun olduğunu ısrarla ifade etmek durumundayız. Dawkins öyle bir algı oluşturmaktadır ki evrim teorisinin etkisiyle ateistlerin konumunun net çizgilerle belirlendiği, teistlerin sustuğu ve ateist evrim görüşü karşısında çaresiz kaldıkları hissini vermeye çalışmaktadır. Ancak bu algının önündeki en temel engel, kendisiyle benzer görüşleri savunan Antony Flew (ö.2010)'in ateizmden Tanrı inancına yolculuğudur. Eğer Dawkins'in iddia ettiği gibi evrim teorisi gerçek anlamda teist veya deist kanıtlamaları boşa çıkarsaydı, ateistler fikirlerinden vazgeçmezlerdi. Ancak Flew, ateist iken doğanın mükemmel işleyişinden ya da tasarımdan hareketle bir Tanrı'nın var olduğuna inandığını söylemiştir.

Dawkins, her ne kadar kabul etmeyecekse bile bilimsel alandan hareketle Tanrı'nın varlığı veya yokluğu hakkında ne kesin ne de olasılık hesaplarına dayalı bir kanıtlama söz konusu olabilir. Örneğin, yer çekimi yasası sayesinde oluşan düzenli hareketlilik ancak tasarımcı bir güç tarafından meydana getirilebilir. Benzer şekilde bir mistiğin havada uçması Tanrısal inayetin sonucu gerçekleşen bir mucize olarak değerlendirilebilir ve bu olay da Tanrı'nın var olduğunun kanıtı olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla rasyonel teoloji taraftarları

her şekilde inandıkları şeye bir delil bulmaktadırlar. Aynı mantığı, Tanrı'nın var olmadığını kanıtlama çabası içerisindeki Dawkins'te de görmekteyiz. Oysaki evrenin teist, ateist veya başka bir düşünceyi onaylamadığını ifade etmekte yarar vardır. Evren, insanın bağlı olduğu tavra göre yorumlanmaktadır. Bu bağlamda inanan biri, “tasarımı gördüğüm için Tanrı'ya inanıyorum” tutumundan öte “Tanrı'ya inandığım için tasarımı kabul ediyorum” tutumu daha makul görünmektedir. Aynı şekilde bir ateist, doğal seçim veya evrim kuramından hareketle Tanrısızlığa ulaşmamakta, inançsızlığını ya var olan kanıtların ikna kabiliyetinin yetersizliği veya evrimde olduğu üzere farklı bilimsel ya da felsefi temeller üzerine kurma isteğiyle hareket etmelidir. Bu nedenle Dawkins gibi, mutlak anlamda kanıtlanamayan ve herkesçe kabul görmeyen söz konusu Tanrı hakkındaki kanıtlarının ateizmi vazgeçilmez kıldığı savını tek gerçek, felsefi dayanak olarak kabul etmek, en hafif tabirle felsefenin özüne aykırıdır.

Dawkins, öne sürdüğü fikirlerini yoğunluklu olarak doğal seçim kavramına atıf yaparak izah etmeye çalışır. Ancak bu hususta birtakım çıkmazlar öne çıkmaktadır. Örneğin, o, evrenin nasıl meydana geldiğini açıklayamadığı gibi canlıların ilk var olma süreci hakkında da mantıksal ve doyurucu bir izahı yoktur. Onun düşünce dünyasında canlılar bir şekilde var olur, sonra evrilirler, daha sonra mükemmel canlılar ortaya çıkar ve bu birikimsel süreçte hiçbir rastlantı unsuru yoktur. Bu, tamamen kendiliğinden, doğal ve kısa vadeli neticelerin tekrarlanan seçilimiyle meydana gelir ve söz konusu seçim uzun vadede karmaşık canlıları oluşturur. O, izaha ihtiyaç duyan ilk ve orta aşamaları atlatır ve değişimin ileri neticeleri ile evrimi anlatmaya çalışmak, düşünenlerin anlayamaması ile değil iddia edenlerin anlatamaması veya gerekçelendirememesi ile çelişik bir hale bürünmektedir. Doğrusu, Tanrı'nın yokluğu varsayılarak canlıların ilk başlangıcının mükemmel sürece varması hususunda boşluklar bırakılarak ortaya konulmaya çalışılan kurgu, felsefi ve ikna edici bir dayanak olmaktan öte basit bir fikra olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

- Akın, Murat. “Boşlukların Tanrısı ifadesi ve Kelâmî Açından Değerlendirilmesi”. *Bilimname* 1/37 (Nisan2019), 661-684.
- Aquinas, S.T. *Summa Theologica*. Translated by Fathers of the English Dominican Province. London: Sheed&Ward, 1981.
- Ayala, Francisco. *Darwin's Gift to Science and Religion*. Washington: Joseph Henry Press, 2007.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.
- Ayşan, Erhan. *Tanrı Yanılgısının Yanılgısı: Richard Dawkins'e Cevap*. Ankara: Kavim Yayıncılık, 2008.
- Batak, Kemal. *Naturalizm Çıkmazı: Dennett'ten Dawkins'e Yeni Ateizm'in Felsefî Temelleri ve Teistik Eleştirisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Behe, Michael J. “Irreducible Complexity”. *Debating Design: From Darwin to DNA*. Ed. W. Dembski&M.Ruse. Cambridge: Cambridge UP, 2006.
- Behe, Michael J. *Darwin'in Kara Kutusu: Evrim Teorisine Karşı Biyokimyasal Zafer*. çev. Burcu Çekmece. İstanbul: Aksoy Yayınları, 1998.
- Bilgili, Alper. *Bilim Ne Değildir? Yeni-Ateist Bilim Anlayışının Felsefî ve Sosyolojik Analizi*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2018.
- Bonhoeffer, Dietrich. *Prisoner for God: Letters and Papers from Prison*. New York: The Macmillian Company, 1959.
- Carter, Brandon. “Anthropic Principle in Cosmology”. *Current Issue in Cosmology*. Ed. Jean-Claude Pecker&Jayant Narlikar. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Carter, Brandon. “Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology”. *Confrontation of Cosmological Theories With Observational Data*. ed. M.S.Longair. Dordrecht : D.Reidel Publishing, 1974.
- Collins, Robin. “Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar”. *Allah, Felsefe ve Bilim*. çev. Fehrullah Terkan, Ed. Caner Taslaman&Enis Doko. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013.
- Craig, William Lane. “Design and Anthropic Fine-Tuning of the Universe”. *God and Design*. Ed. Neil E. Manson. London&New York: Routledge, 2003.
- Craig, William Lane. “The Teleological Argument and the Anthropic Principle”. *The Logic of Rational Theism: Exploratory Essays*. ed. W. L. Craig and M. McLeod. New York: Edwin Mellen, 1990.
- Çınar, Aliye. *Tanrı Yanılgısı Üzerine: İnanmak ya da İnanmamak*. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009.
- Davies, Paul. *Tanrı ve Fizik*. çev. Barış Gönülşen. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Dawkins, Richard. *Ataların Hikâyesi*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınları, 2004.
- Dawkins, Richard. *Gen Bencildir*. çev. Asuman Ü. Müftüoğlu. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2007.
- Dawkins, Richard. *Kör Saatçi*. çev. Feryal Halatçı. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2010.
- Dawkins, Richard. *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*. çev. Fahri Yılmaz vd., Ed. Tunç Tuncay Bilgin. İstanbul: Kuzey Yayınları, 2011.
- Dawkins, Richard. *Tanrı Yanılgısı*. çev. Tunç Tuncay Bilgin. İstanbul: Kuzey Yayınları, 2013.
- Dawkins, Richard. *The God Delusion*. London: Bantam Press, 2006.
- Dawkins, Richard. *Yeryüzündeki En Büyük Gösteri: Evrimin Kanıtları*. çev. İ. Fer vd., Ed. Uygur Polat-Tunç Tuncay Bilgin. İstanbul: Kuzey Yayınları, 2010.
- Dennett, Daniel C. *Breaking the Speel*. New York: Penguin Books, 2007.
- Dorman, Emre. *Modern. Bilim: Tanrı Var*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.
- Dorman, Emre. “Bilimsel Ateizm'e Ateist Düşünürler Tarafından Getirilen Eleştiriler”. *Kaygı* 18/2 (2019), 480-497.
- Drummond, Henry. *The Ascent of Man*. New York: James Pott&Co. Pub.,1985.
- Efil, Şahin. “Pascal'dan Hareketle 'Sanki Felsefesi' Yapmak”. *İslâmî Araştırmalar* 21/3 (2010), 184-193.

- Feser, Edward. *The Last Superstition: A Refutation of the New Atheism*. Indiana/South Bend: St. Augustine's Press, 2008.
- Gilson, Etienne. *Ateizmin Çıkmazı*. çev. Veysel Uysal. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991.
- Gündoğan, Saim. *Mevlana Düşüncesinde Tanrı-Evren İlişkisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Harris, Sam. *The End of Faith*. New York: W.W.Norton&Company, 2005.
- Hick, John. *Evil and the God of Love*. London: Macmillan, 1985.
- Hitchens, Christopher. *God is Not Great: How Religion Poisons Everything*. Toronto: Warner Books, 2007.
- Hume, David. *Dialogues Concerning Naturel Religion*, ed. Norman Kemp Smith. New York: Bobbs-Merrill, 1947.
- İmamoğlu, Halil. "Akıl Yürütme (İstidlâl)". *Mantık El Kitabı*. Ed. İsmail Köz-Ali Çetin. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Johnson, Andrew. "An Apology for the New Atheism". *International Journal for Philosophy of Religion* 1/73 (2013), 5-28.
- Keller, James A. "The Problem of Evil and the Attributes of God". *International Journal for Philosophy of Religion* 26/3 (December 1989), 155-171.
- Kurşunoğlu, M.Said. *İnsan-Evren İlişkisi ve Antropik İlke*. Ankara: Elis Yayınları, 2006.
- Kutsal Kitap* (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, Nisan 2009.
- Kütük, Selçuk. *Ateizm Yanılgısı*. İstanbul: Açılımkitap, 2010.
- Leslie, John. "Time and the Anthropic Principle". *Mind, New Series*, 101/403 (July 1992), 521-540.
- Mackie, John Leslie. *The Miracle of Theism*. Oxford: Oxford University Press, 1982.
- Mohapatra, A. R. *Philosophy of Religion: An Approach to World Religions*. New Delhi: Sterling Publishers Private Limited, 1990.
- Nixon, Alan G. *New Atheism as a Case of Competitive Postsecular Worldviews*. Sydney: The University of Western Sydney, School of Social Sciences and Psychology, Doktora Tezi, 2014.
- Özalp, Hasan. "Boşlukların Tanrısı Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme". *Felsefe Dünyası* 2/58 (Aralık 2013), 108-124.
- Özkan, Mehmet Şükrü. "Yeni Ateizmde Din Eleştirisi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/89 (Mart 2019), 130-149.
- Özkan, Mehmet Şükrü. *Rasyonel Teoloji Yeni Ateizm ve Tanrı: Tanrı'nın Varlığı veya Yokluğu Kanıtlanabilir mi?*. Ankara: Elis Yayınları, 2019.
- Paley, William. *Natural Theology, Or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity, Collected from the Appearances of Nature*. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Pascal, Blaise. *Düşünceler*. çev. Metin Karabaşoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2017.
- Pennock, Robert E. *Tower of Babel: The Evidence Against the New Creationism*. Cambridge: MIT Press, 2000.
- Plantinga, Alvin. *God and Other Minds*. Ithaca: Cornell University Press, 1967.
- Ruse, Michael. "Why I am an Accommodationist and Proud of it". *Zygon* 50/2 (2015), 361-375.
- Shermer, Michael. *İyilik ve Kötülüğün Bilimi*. çev. Sinem Gül. İstanbul: Varlık Yayınları, 2007.
- Stenger, Victor J. *Başarısız Hipotez Tanrı: Bilim Tanrı'nın Var Olmadığını Nasıl Gösteriyor?*. çev. Algan Sezgintüredi. İstanbul: Aylak Kitap, 2016.
- Stenger, Victor J. *The New Atheism: Taking a Stand for Science and Reason*. New York: Prometheus Books, 2009.
- Stephan, C. Zachary, R. *Din Felsefesi İman Üzerine Rasyonel Düşünme*. çev. Ferhat Akdemir. Ankara: Elis Yayınları, 2010.
- Şahin, Hüseyin. "Tanrı'nın Varlığına Dair Modern Delillerden İnsancı İlke ve Hassas Ayar Delili". *Artuklu Akademi* 1/2 (Mayıs 2015), 57-81.
- Şimşek, İsmail. "Tanrı'nın Varlığına Delil Olarak Güzellik Kanıtı". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Mayıs 2015), 67-84.

- Şimşek, İsmail. *Dinin Estetik Boyutu*. Samsun: Etüt Yayınları, 2014).
- Tan, Yusuf. “Mantık Yanlıları”. *Mantık*. İstanbul: Lisans Yayınları, 2021.
- Tan, Yusuf. *Teizm-Ateizm Tartışmalarında Kullanılan Kanıtların Mantıksal Analizi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2020.
- Taslaman, Caner. *Big Bang ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017.
- Taslaman, Caner. *Evrenden Allah’a*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Taslaman, Caner. *Tanrı Parçacığı: Felsefî ve Teolojik Değerlendirmeler*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.
- Topaloğlu, Aydın. *Ateizm ve Eleştirisi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Topaloğlu, Aydın. *Tanrıtanımazlığın Felsefî Boyutları: Teizm ya da Ateizm*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.
- Turhan, Gülsüm. *Din Felsefesi Açısından Çevre Etiği ve Güzellik İlişkisi*. Ankara: Platanus Publishing, 2020.
- Unwin, Stephen D. *Tanrı'nın Olasılığı*. çev. Nurfer Çelebioğlu-Ali Can Yaman. İstanbul: Yedinci Kapı Yayınları, 2005.
- Ward, Keith. *Why There Almost Certainly Is a God*. Oxford: Lion Books, 2008.
- Weston, Anthony. *A Rulebook for Arguments*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2000.
- White, Roger. “Does Origins of Life Research Rest on a Mistake?”. *NOUS* 41/3 (2007), 453-477.
- Yaran, Cafer Sadık. “Bilimsel Nesnellik ve Teistik İnanç”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (Şubat 1998), 125-140.
- Yaran, Cafer Sadık. *Bilgelik Peşinde Din Felsefesi Yazıları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2002.
- Yaran, Cafer Sadık. *İnformel Mantık*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Yaran, Cafer Sadık. *Kötülük ve Theodise*. Konya: Vadi Yayınları, 1997.
- Yasa, Metin. “Güzellik Kanıtı ve Taşındığı Felsefî Değer” *Ekev Akademi Dergisi* 8/18 (2014), 1-16.
- Yasa, Metin. *Tanrı ve Kötülük*. Ankara: Elis Yayınları, 2014.